

Michal Franko

*KAPITOLY ZO ŠTÚDIA
SOTÁCKEHO NÁREČIA*

Z histórie kraja

V kraji, severovýchodne od Humenného, v údolí riek Laborca, Udavy a Cirochy rozprestiera sa sotácka nárečová oblasť, ktorá smerom severným a východným dotýka sa hraníc ukrajinského etnického kolektívu. Doliny troch riek vytvárajú nevelký územný trojuholník, na ploche ktorého sa rozkladá 28 sotáckych dedín. Geograficky je to územie najvýchodnejšej časti slovenského východu a severovýchodnej časti Zemplína. Voľakedy v tomto kraji, medzi Beskydami a Vihorlatom, po dlhé stáročia žili a zápasili medzi sebou dva svety: svet pánov a sedliakov. Prvý, tu, v tomto kraji, reprezentovali bratia Drugethovci, Filip a Ján, ktorí roku 1323 dostali za svoje služby od Karla Róberta malé mestečko Humenné a majetky župy Zemplínskej a Unžskej. O štyri roky neskoršie (1327) Filip zomrel a nezanechal po sebe nijakých potomkov.¹ V najstaršej písomnej pamiatke mesto Humenné sa uvádza pod menom Homonna a Drugethovci v kráľovskom darovacom liste² dostali ho pod tým istým menom. Podľa historických zápisov mestečko Humenné bolo v 13. storočí a tiež aj v nasledujúcich centrom územia, ktoré sa volalo Krajňa a ktoré vlastnila široko rozvetvená rodina Drugethovcov. Spomíname to preto, lebo ide tiež o územie v župe Zemplínskej, ktoré spadá do rámca našich výkladov a ktoré vyplňujú okrem niekoľkých tie dediny, ktoré sú zakreslené na mape sotáckej nárečovej oblasti. Uvediem len niektoré:³

Humenné, Hažín, Kamenica n/Cir., Ulič, Snina, Belá n/Cir., Modra, Udavské, Papín, Lubiša, Kudlovice, Strážske, Brekov, Vyšné Ladičkovce, Slov. Krivé, Rovné, Zubné, Tovarné, Topolovka, Hrabovec, Kochanovce, Myslina atď.

Všetky tieto dediny sú zaznačené v rozsudku kráľa Ferdinanda zo dňa 6. marca 1551. roku. Ide

o právnu záležitosť. Zombori Michalová a Katarína Zolyomiová, nevedno z akej príčiny, podali obžalobu proti Gabrielovi, Imrichovi a Františkovi Drugethovi a žiadajú okrem iných aj vyššie vymenované dediny.

Zaujímá nás v tejto súvislosti ten fakt, že všetky obce, ktoré sú na tejto listine vyznačené a ktoré patria aj do sotáckeho teritória, roku 1551 už existovali. A môžeme smelo predpokladať ich existenciu aj o jedno, resp. dve storočia skôr. Ba Papín sa spomína už roku 1330.⁴ Vyšné Ladičkovce a Slovenské Krivé sa spomínajú v súvislosti s Drugethovcami r. 1478.⁵ O Dlhom n. Cir. našiel som zprávu v „Történeti névtár emlékkönyve“, Košice 1904. Tu sa hovorí o Dlhom n. Cir. (str. 551) ako o malej dedinke v Sninskom okrese. Dôležitý je tu rok 1333, v ktorom bola vystavená fara. Spomínajú sa aj filiálky: Snina, Belá, Modra. Keď bola vystavená fara r. 1333, o koľko rokov skôr musela už existovať obec? A podobne aj tri filiálky. O existencii Sniny veľmi smelé argumenty prináša P. Müller (môj informátor, v minulosti notár, dnes kronikár a riaditeľ OĽK v Snine) v článku „Či ste počuli, že“, ktorý som našiel v redakcii ORN. Existenciu Sniny kladie do IX. storočia na základe tvrdenia ruského historika Nestora. Je to storočie vzniku Veľkej Moravy a príchodu Cyrila a Metoda na jej územie. Nevieť nakoľko môže byť prijateľná táto myšlienka, preto aj v tomto výklade používam ju s veľkou rezervou. Posledné slovo nech povedia historici. A na ich slovo, najmä z tejto oblasti, veľmi čakáme. Nepodarilo sa mi zadovážiť historický materiál o ostatných dedinách. Literatúra historického charakteru z tohoto kraja je neprístupná. Aj Pestyho Sborník „Helységnevtára“ — Zoznam osád v Uhorsku z r. 1864—65, ako prameň historicko-demografických údajov o slovenských a karpatoruských osadách, ktorý je uložený v Národnom múzeu v Budapešti, nepodarilo sa mi zadovážiť ani prostredníctvom Univerzitnej knižnice v Bratislave. Preklad, ktorý máme od prof. dr. A.

¹ Drugethov archív I. 38.

² Zo 14. storočia pochádza listina rodiny Drugethovcov, v ktorej je reč o kráľovskom dare. O tom v Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez, IV, 1899.

³ Dediny sádzané kurzívou nepatria do sotáckej nárečovej oblasti.

⁴ Szimay: Nop. Top. § 428.

⁵ Adalékok Zemplén, VT, IV, 1889, Sátorajja-Újhely.

Petrova, neobsahuje celý materiál z tejto oblasti slovenského východu, najmä pokiaľ sa týka kolonizácie kraja. Preklad Petrovov prináša iba stručnú poznámku o niekoľkých sotáckych dedinách. Citujem:

1. Belá „Cirocká“ — slovenská obec. Obyvatelia sa menujú sotáci, pretože miesto čo hovoria so
2. Papín — obyvatelia sú všetci Slováci, rímskokatolíci.
3. Porúbka: Tunajšie obyvateľstvo obklopené rímskokatolíckymi osadami je čisto gréckokatolícke. Je možné, že osada bola založená Rusmi, ktorí sem prišli k rúbaniu lesov.
4. Ptičie: Názov bol daný podľa mena šľachtica Pethő Sztropkóic, ktorému daroval tu zem jeden z Drugethovcov. Petőcze, odtiaľ Peticse a v ústach ľudu Pticse.
5. Snina: Sotáci. Slováci.
6. Dlhé n. Cir.: Sotáci. Slováci.
7. Koškovce: Slováci. Podľa podania bol tu prv panský dvor, na ktorom žil chudobný človek. Tento plietol košíky, slovenský „koš“, a odtiaľ i názov obce.

Materiál, ktorý som doposiaľ uviedol, umožní nám hoc i v miere skromnej, utvoriť si obraz o histórii tohto kraja v dávnejšej minulosti. No, aby bol úplnejší, ešte niekoľko dokladov o Drugethovcoch.

Je známe, že Drugethovci okrem veľkého bohatstva pôdy, dedín a zlata vlastnili aj poddaných.

Štefan Drugeth Homonai mal 956 poddaných.¹

Juraj Drugeth Homonai mal 805 poddaných.

Barbora Drugeth Homonai mala 681 poddaných.

Spolu mali 2442 poddaných, s ktorými si pohrávali podľa svojej ľubovôle. V archíve rodiny bratov Senyei nachádzame zprávu, že Juraj Drugeth Homonai predal jedného svojho poddaného Františkovi Senyeimu, ktorý sa volal Ladislav Orosz — kováčsky majster. Ba nechýbali ani prípady smrti.

Jeden z Drugethovcov zabil istého Rumuna,² humenského občana a druhý zabil pichoňského (pochádzajúci z dediny Pichne, Sninský okres) Hromondu — orečného gazdu.³

Medzi poddanými boli aj obyvatelia národnosti rumunskej. O tom aj doklad.⁴

„Že na Krajne Ján a Mikuláš Drugeth mali poddaných Rumunov, o tom niet pochybnosti. Títo mali

svojich vajdov a tvorili vojvodstvá.“ Zaujímá nás len otázka, približne v ktorom roku prišli rumunskí obyvatelia či kolonisti na toto územie. Doklad, ktorý sme vyššie uviedli, vzťahuje sa na rok 1413. Je však možné, že ich príchod je spojený so známou valaskou kolonizáciou.

V dôsledku slabého osídlenia Krajny Drugethovci mali vo svojich službách tzv. „šoltésov“,⁵ ktorí chodili do Poľska, aby získavali tam ľudí pre pobyt na územie „Krajny“. Po príchode z Poľska uzatvárali s Drugethovcami zmluvy, ktoré sú známe pod menom tzv. „šoltésovské zmluvy“, na základe ktorých poľskí osadníci dostávali určité výsady. Napr.: Za dva roky nepodliehali nijakým daňovým poplatkom.

Za dlhý čas svojej existencie v Humennom, Drugethovci žili v úžasnom prepychu. K dispozícii im slúžil nádherný kaštieľ v Humennom, hrad v Jasenove a v Brekove. Zvuky trúb hlásili, že pán ide na obed a na znak úcty niesli pred ním krásnu zástavu na koni a sprevádzalo ho niekoľko sto zbrojnošov.⁶ Jasenovský hrad slúžil im za skladište. Tu boli uskladnené najcennejšie veci: zlato, striebro a obilie z celého majetku. Bez prestania v noci i vo dne strážilo striedavo 15 a 15 hajdúchov⁷ hradné múry na vysokom jasenovskom vršku. Ba Gabriel Drugeth mal v jasenovskom hrade aj mincovňu, kde razil zlaté peniaze a niektoré aj falšoval.⁸

Roku 1691 Drugethovský rod vymrel. Posledným článkom v jeho rodokmeni bol biskup Valent Korbavský. Humenské panstvo rozdelili medzi sebou gróf Csáky a Van Dernáth Gothard. Tretia dcéra Žigmundova sa vydala za Zichy Petra. Táto okrem synov mala dcéru Máriu, ktorá sa vydala za grófa Fr. Csákyho a druhá dcéra Terézia sa vydala za Van Dernátha. Takto humenské panstvo sa rozdelilo na dve časti.⁹

Toľko o histórii tohto kraja. A na záver iba toľko: Mená pánov z obdobia feudálneho spoločenského poriadku a z obdobia kapitalistickej spoločnosti pri spomienke na minulosť, neprihovárajú sa nášmu srdcu. Ich mená sú späť s menami predstaviteľov najvyššej moci, ktorým poklonkovali a ktorých uctievali. A z tejto pokory a úcty ťažili len pre seba, zabúdajúc pri tom na robotný náš ľud. Našu lásku, pozornosť a úctu zasluhujú len tí, ktorí sa vedeli biť so životom a ktorí vedeli vytvárať hodnoty materiálnej a duchovnej kultúry i v podmienkach najťažších. Prvé, samozrejme, s ohľadom na hospodársku zaostalosť tejto časti slovenského východu a Slovenska vôbec, sú nepatrné. A druhé, a to najmä v oblasti ľudovej tvorby (uspávanky, príslovia,

¹ Ad. Z. vm. t. - IV/Ž - 170. Zpráva pochádza z r. 1958. Nepodarilo sa mi zistiť presne roky, v ktorých žili. V rodokmeni Drugethovcov pri Štefanovi sa spomína, že pochádza z tzv. gerenskej vrstvy, v ktorej on bol posledný. V r. 1437 je spomenutá jeho manželka — vdova Mária. Juraj zomrel roku 1558.

² Zempl. prot. 233, 237, 307.

³ Orek — plošná miera veľkosti cca 13,92 ha.

⁴ Stáray archív II. str. 125, Szmirnay: Not. hist. § 428, 609.

⁵ Osobne od Františka Müllera v Snine.

⁶ Smirnay: Not. hist. 428, 609.

⁷ Humenský archív drugethovský. Teraz v Levoči.

⁸ Tamtiež.

⁹ Smirnay: Not. top. pol. 107, 111.

rozprávky, vinšovačky, rôzne príležitostné prejavy, podávané vždy len nárečovou formou), aj dnes si zasluhujú našu pozornosť. Tvoria najvzácnejší prejav a poklad v kultúrnom inventári sotáckeho ľudu. V minulosti zastúpenie Zemplína v oblasti kultúrnej bolo minimálne. Kultúrny stav nášho roľníka bol úmerný množstvu pôsobiacich kultúrnych podnetov na jeho dušu. A tieto sa ho dotýkali v miere ozaj skromnej. Dnes v kraji dávnych Drugethovcov a Andrassyovcov pulzuje iný život. Stojaté vody minulosti sa rozvlnili. Pod tlakom nových hospodárskych a kultúrnych skutočností rozširuje sa aj inventar predstáv a myšlienok zemplínskeho človeka. A je isté, že aj tu, v tejto časti slovenského východu, vyrastú nové intelektuálne sily, ktoré zapoja celý Zemplín do kultúrnych úsilí celonárodných.

Nárečie ako historická kategória

Nárečie chápeme ako historickú kategóriu. To znamená, že vždy neexistovali, že vznikli na určitom stupni feudálneho spoločenského poriadku a že ich vývoj je podmienený zákonitostami spoločenského vývoja. Je preto samozrejmé, že na inom stupni boli nárečia vo feudalizme alebo kapitalizme, kde stupeň ich vývoja bol charakterizovaný produktívnosťou, resp. konzervatívnosťou. Na inom stupni sa nachádzajú dnes, v etape budovania socializmu, kde v dôsledku intenzívneho šírenia kultúry veľa strácajú zo svojej produktívnosti. Sovietsky lingvista Avanesov roztriedil dialekty do dvoch kategórií:

1. dialekty kategórie produktívnej, živej;
2. dialekty kategórie odumierajúcej, prežitkovej, zastaralej.

Do prvej kategórie patria také dialekty, ktoré sú prebudené k životu hospodárskymi pomermi príslušnej spoločnosti. Dialekty tejto kategórie vyznačujú sa pevnou vitalitou a schopnosťou stať sa dorozumievacim prostriedkom najširších ľudových vrstiev.

Do druhej kategórie patria dialekty odumierajúce, prežitkové. Vplyvom šírenia kultúry i do najodľahlejších miest a dedín, stálym pôsobením spisovného jazyka na lokálne nárečia, dochádza k zaujímavému zjavu: k nivelizácii, resp. k vyrovnávaniu dialektov na úroveň spisovného jazyka. Aj u nás dochádza k nivelizácii dialektov. Je to iba počiatočné štádium, ktoré bude vzrastať so vzrastom kultúry. Dnes markantne vystupuje do popredia aj kultúrny prerod slovenskej dediny. Týka sa to aj slovenského východu, ktorý v minulosti tvoril „na mape hospodárskych a kultúrnych úsilí iba púšť.“ Zo všetkých krajov slovenských tomuto sa venovalo najmenej pozornosti. Nuž, čo potom mal vložiť do kultúrnej pokladnice celonárodnej?

Predstavme si len, koľko krásy a bohatstva bolo a je v ľubozvučnom nárečí východoslovenskom. To, čo dnes reprezentuje nárečovú a folklórnu časť, predstavuje iba torzo. A kedy to bude v úplnosti?!

Ani východoslovenské nárečia nežijú v izolácii od tlaku spisovného jazyka, aj týchto začína sa dotýkať nivelizácia, ktorá prácu vo výskume nárečí len skomplikuje a spomalí. Moje pozorovania pri štúdiu sotáckeho nárečia tento fakt len potvrdzujú. Do nárečia preniká stále viac a viac nových slov (neonizmov), ktorých používanie sa neobmedzuje iba na ľudí mladých, ale zapadajú aj do slovníka ľudí starších. Aj výslovnosť začína byť iná: „pánskejšia“ alebo sotácky povedano: „mescicka“. Niekde nárečie je silne porušené, inde sa dost dobre drží. To prvé retarduje prácu pri výskume sotáckeho nárečia, to druhé prácu urýchľuje. Niektoré javy vznikajú, iné odumierajú. Žiaľ, umierajú aj starí ľudia, výborní rozprávači zaujímavých príhod, zvykov, rozprávok a pod. A s každým vyhasnutým životom odchádza vzácny poklad, lebo jeho reč nebola zachytená a odovzdaná budúcej generácii, buď ako pamiatka alebo ako študijný materiál. Toto ponajprv. A potom to hlavné a najdôležitejšie: Sotácke nárečie je jedným z východoslovenských nárečí a ako nárečie má dať spisovnému jazyku čo najviac môže. A ďalej. Ako nárečie patrí do štruktúry slovenských nárečí. A bez komplexného podania všetkých slovenských nárečí nemožno spoľahlivo riešiť ani otázky historického vývoja slovenského jazyka.

Dnešný ráz sotáckeho nárečia

Najdôležitejší a najsilnejší vplyv malo a má na toto nárečie sociálne postavenie obyvateľstva. Dnes zo všetkých dedín sotáckeho nárečového územia odchádza veľa robotníkov do sninského Vihorlatu, humenského Kapronu a do Chemka v neďalekom Strážskom. Pohyb obyvateľstva a vzájomný styk v pracovnom prostredí s ľuďmi z iných krajov nutne musí spôsobiť rozdiely medzi nárečím ľudí starších a mladších. A ako pôsobili vplyvy susedných a iných jazykov?

Pred I. svetovou vojnou veľa ľudí z tejto časti Zemplína odišlo za zárobkom do Ameriky, do ktorej

Upozornenie: Opisované nárečie je vo svojej hláskoslovnej stavbe značne odlišné od ostatných nárečí východoslovenských. Preto aj v transkripcii používam značky nezvyčajné v slovenskej dialektológii. Aby sme sa mohli ľahšie orientovať v texte, vysvetlím ich hneď na začiatku.

á – blíži sa k o.

ó – blíži sa k u.

í – blíži sa k e.

ä – široké e s nízkou polohou jazyka.

ä – široké e dlhé.

ie, ia, iu, uo sú dvojhlásky. Pre nedostatok typov označujeme ich kurzívou, namiesto tradičného označovania oblúčkom pod príslušnú samohlásku.

i – sádzané kurzívou je polosamohláskové.

i – sádzané kurzívou je bilabiálne v.

3 – dz. Palatálnejšie označujem takto: dž, dž.

x – ch.

ř – mäkké r. Spoluhlásky, ktoré sú označené apostrofom sú tiež mäkké.

smeroval hlavný vystahovalecký prúd. Niekoľkoročný pobyt v Amerike umožnil mnohým naučiť sa novej reči — angličtine. Mnohí šťastne sa aj vrátili. A doma, v styku so svojimi „krajanmi“, používali slová cudzieho pôvodu, ako napr.: bas, majny, gaz(a), letrika, atď.

Zo susedných jazykov maďarčina najviac mohla vplývať na toto nárečie. Výrazný vplyv badať najmä v slovníku: *birou, sougabirou, varga sabou, befar, Piťo* ap. Uplatnili sa aj slová nemeckého pôvodu: *šuster, opses, lada, f'aršlog, blajvas, biglajz, bigľovac* ap. Najmenej sú zastúpené poľské lexikálie. Forma *džad* (= *žobrák*) na celom území nie je frekvenciatívna, ba ani v dedinách, ktoré sú bližšie k Poľsku, t. j. v polaboreckej oblasti, kde styk s poľským obyvateľstvom(?) mohol byť najsilnejší. Poľské lexikálne výpožičky žijú v slovách: *smród, smrad (t), plókac, xlop, ale xlap'ac i xlapec (-nie xlopec!), mladý, mlada, mlaš'ica, (nikdy nie mlody, mloda vo význame mladoženích, mladucha)* atď. Poľský vplyv popierajú aj hlásky *š, ž, c*. (O tom aj Ján Šárka v *Carpatike*, II. řada A (duchovědná). Praha 1939.) Niektoré slová s prítomnými spoluhláskami *š, ž, c*, vyžadujú dôsledné zachovanie ypsilonu, a to najmä v podvihorlatskej oblasti, kým v polaboreckej, práve k Poľsku bližšej, badať výnimku spod tohto pravidla. Konfrontujeme niektoré slová:

1. Podvihorlatská skupina: *žyd, žyda, cyuka, cyc-kac* ap.

2. Polaborecká skupina: *žid (t), žida, cíuka, cic-kac* ap.

Kontakt s ukrajinskou, resp. ruskou jazykovou oblasťou je minimálny. Ukrajinský, či ruský vplyv ťažko predpokladať. Skôr oddalovanie sa. (O tom viac v nasledujúcej kapitole.) Ako importný ukrajinský lexikalizmus žije na celej sotáckej oblasti slovo *kupľa* (kúpa). Nemám k dispozícii viac príkladov, ktorými by som potvrdil silnejší ukrajinský vplyv na opisované nárečie. Nenašiel som ich ani v dedinách najbližšie položených k ukrajinskej nárečovej oblasti. (Jabloň, Slovenské Krivé. Papín mohol by tvoriť výnimku, pretože v nárečí tejto dediny na prvý pohľad cítiť najviac ukrajinských znakov. Nižšie však ukážeme, že tomu tak nie je.)

Ukázali sme, že vplyvy susedných jazykov pôsobili hlavne lexikálne a nemohli nijako silnejšie zasiahnuť do hláskoslovnej stavby tohto nárečia. O tom, čo najviac pôsobilo na zmenu hláskoslovnej stavby a celého nárečia vôbec, poukážeme teraz. Zdôraznime hneď, že dnešný ráz nárečia sa v mnohom odchýlil od pôvodného. Jazykove existujú tu tri vrstvy obyvateľstva: staršia, stredná a mladšia. A je len samozrejme, že od generácie dnes tu žijúcej môžeme pochytiť trojaký stupeň vývoja:

1. *Byu, buu, bul (bol)*,
2. *Cjalo, calo, celo (telo)*
3. *Šľev'äk, šľovek, čľovek (človek)*,
4. *Catoš, cjaťoš, cetoš (matkinej sestry manžel)*,
5. *Catka, cjaťka, cetka (tetka)*.

Od pôvodného domáceho nárečia značne sa odchýlila najmä vrstva mladšia. Pod vplyvom školy, čítania, návštev divadelných a filmových predstavení, slovom v dôsledku intenzívnejšieho kultúrneho života nárečie tejto vrstvy citeľnejšie podľahlo nivelizačnému tlaku. Pre oporu môjho názoru uvediem príklad. Narodil som sa a bývam v *Udavskom*. Je to obec ležiaca blízko okresného mesta *Humenného* (7 km), ktorá oddávna má železničnú stanicu osobnú i nákladnú. To umožňovalo obyvateľom tejto obce častejšie navštevovať toto mesto za účelom nákupným i predajným, kde na pravidelných týždenných trhoch (pondelok a piatok) odpredávali svoje domáce výrobky. Prichádzajú do styku s „mescickými“ ľuďmi, preberali od nich nielen slová, ale osvojovali si aj samotnú výslovnosť. To je jeden dôležitý faktor. A ďalej.

V *Udavskom* bola od roku 1912 do 1934 pila, ktorá zamestnávala približne 250 robotníkov. *Udavské* predstavovalo malé robotnícke centrum, ktoré grupovalo robotníkov z tejto i zo susedných dedín. Určite aj toto malo silný vplyv na vývin nárečia tejto dediny.

A ďalší faktor mimoriadne dôležitý je ten, že v *Udavskom* bolo veľa študentov, ktorí navštevovali školy jednak v *Humennom* a jednak v *Michalovciach*. Tu najmä gymnázium. A títo doma silne vplývali na reč svojich rodičov a na reč ľudí, s ktorými prichádzali do styku. Všetky tieto tri faktory, ktoré som tu uviedol, nemohli nemať vplyv na reč miestneho obyvateľstva. A tak nie je div, keď nárečie tejto sotáckej dediny stratilo veľa zo svojej produktívnosti, resp. konzervatívnosti. Pokrok posledných desať rokov rapídne premieňa všetky sotácke dediny. A tento silne pôsobí aj na nárečie. Že ako, povedali sme vyššie. V tejto súvislosti zaujíma nás však otázka terénneho výskumu, ktorá dnes nie je taká ľahká, ako sa často zdá, Terénny výskum sťažujú tri okolnosti:

1. nivelizačný proces nárečia,
2. bilingvizmus, ktorý pri styku s iným človekom dnes nie je zriedkavým zjavom,
3. a napokon nedostatok technických prostriedkov, ako napr. magnetofón a iné.

Preto v snahe podať čo najvernejší obraz mojej sotáckej oblasti, vyexcerpovaný materiál, najmä pri prvých sondách podrobujem stálej kontrole, revízii. Robím to najmä teraz, keď moje zamestnanie (*Hospodárska škola v Humennom*) priblížilo ma priamo k sotáckemu územiu. Na záver tejto kapitoly ešte o metóde výskumu.

Pri výskume sústreďujem pozornosť na excerpciu súvislejších nárečových textov, ďalej excerpujem terminológiu topografickú, tkáčsku, poľnohospodárskych produktov, remesiel ap. Najčastejšie výskum usmerňujem po linke priamej metódy, poukázaním na veci, ako sa čo volá a v niektorých prípadoch aj opisom. Vyexcerpovaný materiál zaraďujem do slovníkovej kartotéky, v ktorej už mám 3000 hesiel.

Moje návštevy po sotáckych dedinách stretávajú sa s pochopením u ľudí môjho kraja. Pomerne dosť ľahko sa zblížujem s tým-ktorým objektom. Keď som stál na počiatku týchto prác, počítal som s ťažkosťami práve v tomto smere, lebo náš roľník z obavy pred niečím, tak nerád vidí u svojho partnera papier a tužku. Značne mi v tom napomáhala aj známosť s inými ľuďmi v príslušnej dedine. Využívam preto príležitosti, aby som aj tu, na tomto mieste, všetkým tým, s ktorými som prichádzal do styku, vyjadril za mnohé unúvanie svoje poďakovanie.

Sociálne, hospodárske a kultúrne momenty

Počet obyvateľstva vo všetkých sotáckych dedinách podľa posledného sčítania¹ dosahuje čísla: 18.886.

Zamestnaním tunajšie obyvateľstvo väčšinou sa hlási k roľníctvu. Pravda, veľa je aj robotníkov, ktorí nachádzajú prácu v blízkosti svojho domova nie „za moriom“ ako voľakedy. Len málo jednotlivcov uplatňuje svoje schopnosti v domácich remeslách: stolárstvo, kolárstvo, kováčstvo ap. Tieto remeslá sú zastúpené skoro v každej dedine a uspokojujú najnutnejšie gazdovské potreby.

O komunikáciu obyvateľstva sa stará železničná doprava smerom na Medzilaborce a Sninu. Dediny, ktoré sú položené viac excentricky, mimo železničnej trate, nevymykajú sa z komunikačného plánu, pretože sú zapojené na hustú autobusovú sieť. Keď v minulosti na linke Humenné—Papín premávalo raz denne iba súkromné auto, dnes týmto smerom prejde tam i späť 6, niekedy i viac autobusových spojov.

Veľa dedín už svieti elektrickým svetlom a niektoré ešte len čakajú na elektrický prúd. Zriadili sa vo viacerých dedinách (Udavské, Papín, Koškovce, Kamenica a v iných) zdravotné strediská, ktoré sa starajú o zdravie pracujúcich. V tých istých dedinách nechýbajú ani tieto obchody: Vesna, Obuva, Mäsna a iné, ktoré uspokojujú potreby miestneho obyvateľstva. Na telefonickú sieť sú už zapojené všetky dediny.

Kultúrne celá moja oblasť dnes je na inej úrovni, než bola voľakedy. Pričiniuje sa o to povinná školská dochádzka, rôzne školenia, kurzy, čítanie kníh, novín ap. Viaceré dediny majú stále kino. Tieto momenty vo veľkej miere zviadli boj s voľakedajšou nevedomosťou, ktorá najmä na východnom Slovensku mala oddávna svoje domovské právo. Tunajšie obyvateľstvo rečou i národnosťou je slovenské. A že aj také bolo, poukážeme na to v nasledujúcej kapitole. Ani vedomie náboženského rozdielu (gréckokatol., resp. pravoslávne), nerobí hranicu v otázke národnostnej. Soták na otázku, čím je, hrdo odpovie: Mój 3'ädo byu Sloviäk, ta i já lem Sloviäk.

Názory o slovenskom pôvode sotáckeho nárečia

V súvislosti s touto otázkou zaujíma nás otázka pôvodného obyvateľstva na území Krajny, resp. na území sotáckej nárečovej oblasti. Dnes, hádam, nemôže byť pochybnosti o slovenskom obyvateľstve v tejto časti slovenského východu. Ukrajinské obyvateľstvo, ktoré tu osídlil Teodor Korjatovič, zaujalo iba vyššie položené kraje, ktoré neboli obývané. O tom aj doklad: Vyššie od Vranova, ďalej okolo Sniny a Stropkova hromadne bývali Rusíni (Ukrajinci), ktorí r. 1457 dostali sa pod panstvo Drugethovcov. Humenné a jeho okolie sa nespomína v súvislosti s Ukrajincami. To znamená, že už pred týmto museli tu žiť Slováci a že terajší Sotáci, ktorí obývajú územie severovýchodne od Humenného, neboli nikdy ruskej národnosti, o čom svedčí aj štruktúra ich reči, ktorá nemohla nijako vzniknúť poslovenčením ruštiny. Keby nárečie zemplínskych Sotákov bolo ruské, či ukrajinské, aj dnes by bolo také. No keďže bolo slovenským, slovenským aj zostalo. Na podopretie mojej mienky uvádzam doklad od Frenceva,² ktorý v súvislosti s poukazom na prácu Olafa Brocha (Weiter Studien...), ktorý v sotáckom nárečí vidí rusínsky či ukrajinský pôvod, hovorí že tam, kde „stretávame formy krava, slama, pec, moc, tiež ď pred l, napr. vedla, tam o jazyku, resp. o nárečí nútení sme hovoriť, že toto nie je ani ruské, ani rusínske a ani rusnácke“. Všetky tieto znaky, ktoré uvádza Frencev, sú vlastné aj sotáckemu nárečiu a dodnes v plnej šírke prejavujú svoju životnú silu formy trat, tlat a podobne aj skupina dl. To je jeden zo znakov, ktoré zaraďujú sotácke nárečie nie k východoslovenskej, ale k západoslovenskej jazykovej oblasti. Vo východoslovenskej oblasti sú zachované formy: torot, tolot (teda polnoglasie) a skupina dl sa zjednodušila v l. Tieto znaky podržiavajú ešte aj dodnes niektoré ukrajinské dediny v sotáckom nárečovom území (Dedačov, Maškovce, Zubné). Položme si otázku: Prečo tieto ukrajinské dediny po dobu dlhých rokov v úplne slovenskom prostredí sa neposlovenčili? Preto, lebo od svojho vzniku boli vždy ukrajinskými a proti slovenskému vplyvu prejavovali takú odolnosť, ako slovenské oproti ukrajinským. Podľa úradného lexikonu osád z r. 1773³, všetky obce na mape sotáckej nárečovej oblasti sú označené za slovenské, len Porúbka, Ptičie, Hažín, Maškovce a Zubné sú označené ako ukrajinské. A veľká obec Dedačov, vklínená do terénu ťažko prístupného, (možno aj z tohto dôvodu sa nerozrastá, má cca 20 domov) je v úradnom lexikone zaznačená ako slovenská, dnes je ukrajinskou. Vysvetlenie treba asi hľadať v tom, že do tejto dediny, zo všetkých strán uza-

² Obzor vážnejších izučeníji Uhorskej Rusi, Varšava, 1901. str. 24.

³ Petrov: Národopisná mapa Uher podle úř. lexikonu osád.

¹ Štatist. lexikon obcí Republiky českosl. z r. 1955.

vretej horami, prísťahovali sa ukrajinskí obyvatelia, ktorí svojím počtom museli ovládnuť nepatrnú slovenskú menšinu. Prevládali hospodársky a tým aj jazykove. Neprístupná poloha tejto dediny, nedostačujúci styk s inými ľuďmi, izolácia od reči iných ľudí — to sú všetko faktory, ktoré napomáhali konzervovať toto nárečie v svojom ukrajinskom habite. Sme svedkami aj opačného procesu. Obce Porúbka, Ptičie, Hažín, voľakedy ukrajinské, dnes majú silno posotáčtené nárečie. Po tejto stránke prekvapuje nárečie Papína, ktoré v systéme hláskoslovnom, morfológickom i lexikálnom vykazuje oproti iným dedinám značné odlišnosti. Veľmi výrazne badať tu expanziu ukrajinských znakov. Ako sa tam dostali, keď je to obec s obyvateľstvom slovenským a nábožensky rímskokatolícka? Len stručne: Papín leží na hranici sotácko-ukrajinskej. Bezprostredná blízkosť oboch nárečí sa určite nezaobíde bez vzájomných vplyvov, hoc i minimálnych. V štruktúre papínského nárečia nenachádzam viac znakov, na základe ktorých neodoborník zatriedil by toto nárečie k ukrajinskej jazykovej oblasti, alebo jeho vznik vykladal by poslovenčením niekdajšieho ukrajinského nárečia. (Slovom neodoborník rozumiem laika, ktorý nedisponuje ani minimálnym jazykovým vzdelaním). Je možný aj takýto výklad tejto otázky? Možný, ale nesprávny! Dvojtyždenný terénny výskum v apríli minulého roku, na ktorý mu uvoľnilo dekanstvo FFUK so súhlasom Katedry slovenského jazyka a literatúry (i keď bez finančnej podpory!), rozšírili mi pohľad na vývoj sotáckeho nárečia. Týka sa to najmä papínského nárečia. Zhrniem výsledky. Nárečie Papína nikdy nebolo ukrajinské. Vo svojom vývoji išlo samostatnou cestou, vyrástajúc zo spoločných základov slovanských. Tento výklad nachádza oporu v teórii prechodného nárečia. V prípade papínského nárečia táto teória nachádza plné uplatnenie.¹

Ktoré argumenty dokazujú slovenský pôvod tohto nárečia?

1. Najvýraznejšie zachovaná kvantita, ktorá na rozdiel od kvantity iných dedín, rovná sa súčtu dvoch mór ($a + a = \acute{a}$),

2. Frekvencia samohlásky ä,

3. Výskyt diftongov *ie, ia, iu, uo* (=ö).

Nijaké iné argumenty nemôžu dokazovať tak silne slovacitu sotáckeho nárečia ako tieto tri. (Diftongy vyskytujú sa iba v nárečí papínskom.). Treba zdôrazniť, že tieto zjavy sú produktom domáceho, slovenského vývoja a že ich nenachádzame ani v ukrajinskom a ani v poľskom nárečovom okruhu. Na týchto argumentoch a najmä na prvých dvoch stroskotávajú všetky teórie o neslovenskom pôvode sotáckeho nárečia.

Záverom tejto kapitoly opakujem a zdôrazňujem: Sotáci bývajúci severovýchodne od Humenného, v údolí riek Laborca, Udavy a Cirochy, sú od svojho

pôvodu čistí Slováci, o čom svedčí aj štruktúra ich reči.²

Dialektologické členenie sotáckeho územia

Sotácka nárečová oblasť rozprestiera sa severovýchodne od Humenného, v údolí riek Laborca, Udavy a Cirochy. Je to územie veľkosti 42.694 ha,³ na ploche ktorého sa rozkladá 28 sotáckych dedín. Pre lepšiu orientáciu tohto územia pripájam vzadu mapku, aby bol obraz ucelenejší, vyznačím aj jednotlivé dediny.

1. Údolím rieky Laborca: Hrabovec n. Laborcom, Jabloň, Slovenské Krivé, Zbudské Dlhé, Koškovce, Hankovce, Vyšné Ladičkovce, Nižné Ladičkovce, Lubiša, Veľopolie, Kochanovce.
2. Údolím rieky Udavy: Papín, Adidovce, Vyšný Hrušov, Rovné, Udavské.
3. Údolím rieky Cirochy: Snína, Belá n. Cír., Dlhé n. Cír., Modra, Kamenica n. Cirochou, Hažín n. Cirochou, Lackovce a južnejšie položené dediny: Porúbka, Chlmec, Ptičie a Jasenov.

Celá oblasť sotáckeho nárečového územia sa člení na dve skupiny:

1. Podvihorlatskú, resp. juhovýchodnú.
2. Polaboreckú, resp. severovýchodnú.

Podvihorlatskú nárečovú zónu spájajú tieto znaky:

- A. Hláskoslovné:
1. Konzekventné zachovanie y po tvrdých
 - a) spoluhláskach d, t, n, l,
 - b) po spoluhláskach b, p, m, v, r, s, z,
 - c) po spoluhláskach c, š, ž.

Hláskoslovie Papína charakterizuje:

- a) Výskyt diftongov *ie, ia, iu, uo*.
- b) Výskyt palatálnych spoluhlások: *é, ě, š, ž*.
- c) Nedostatok spoluhlásky *č*.
- d) Zjednodušenie skupiny *šť»š*.

B. Morfológické:

- a) Príč. min. činné prijalo jednotnú koncovku *-u*. (Okrem Papína).
- b) Inštr. pl. subst. všetkých troch rodov má koncovku *-omá*. (Okrem Papína, V. Hrušova a Udavského).
- c) Prív. príd. mená na *-ou, -in* a privlastňovacie zámená *mój, tvój, svůj, náš, váš* prišli v nom. sing. neutier a v nom. pl. jednotnú koncovku *-o*.
- d) Lokál pl. má v Papíne dvojakú koncovku *óx, áx*.

C. Lexikálne rozdiely:

- (—trávová plachta, Papín), fajta (senník, Papín), košaba (klanica, Papín), koštríaby (ostrvy, Papín), žabeň (vrecko v ženskej sukni, Dlhé n. Cír.), strakoščiki (vtáci, Modra), brytviánka (ťapša, Adidovce), kobyľinka (tanistra — Adidovce).

² Tak aj podľa J. Lišku, K otázke pôvodu výchsl. nárečí, str. 23.

³ Štát. lexikon obcí Rep. čsl. z r. 1955.

¹ Tej mienky je aj J. Šárğa-Carpatica II. řada A (duch).

Vo vnútri skupiny:
 3'ävber (—dlhá jama, Papín).
 goduľa (dlhá jama, Rovné)
 kuja (—zakrivená palica, Rovné),
 kľuvaja (—zakrivená palica, Udavské),
 stolyhuä (—drevené chodidlá, ktorými sa prechádza cez vodu. Udavské).
 xoduľe (ktorými sa prechádza cez vodu, Rovné.)
 šenáreň (—senník, Udavské),
 brážok (—senník Rovné),
 agásy (—agáty, Rovné),
 agaty (—agáty, Udavské).

Polaborecká nárečová skupina je charakterizovaná týmito znakmi:

A. V hláskosloví:

Namiesto podvihorl. *y* býva *i*: korito, žit(d), strik, Zachovanie ä v slove p'ätok (Sl. Krivé, Jabloň, Koškovce).

B. V tvarosloví:

V príč. min. činnom dôsledné: — *l*.

V nom. sing. mask. adjektív a po tvrdých spoluhláskach býva pravidelné: —*i*.

Cennou zvláštnosťou sú prísl. výrazy:
 tamaj, henaj, (Hankovce, Zb. Dlhé).

C. Lexikálne zvláštnosti:

bajcigel' (bicykel — Sl. Krivé).
 švärboľik(t) (šípky Hrabovec, Zb. Dlhé).
 hrabaňik (vrták — Jabloň, Sl. Krivé).
 stolohľä, karaguľe — drevené chodidlá (Jabloň).
 tengerica — (kukurica, Jabloň).
 čepľihi — (kľače pluha, Jabloň).
 čopľihuä — (kľače, pluha, Sl. Krivé).
 oľco — (tiahlo, Jabloň).

Charakteristika s o t á c k e h o hláskoslovía

Sotácke nárečie je jedným z východoslovenských nárečí v oblasti severovýchodného Zemplína. Sotáckym sa nazýva preto, lebo miesto spisovného opytovacieho zámena *čo* a celovýchodoslovenského *co*, používa sa — *so*. Napr.: So ci so? Tiež v zloženinách: dasco, nasco, presco, soš, soškaľ, soby, ap. Hláskoslovie opisovaného nárečia charakterizujú tieto jazykové znaky:

1. Výskyt dlhých samohlások: *á, ó, í, ä*.
2. Frekvencia samohlásky *ä*.
3. Mäkkostná konsonantická korelácia (15 párov).
4. Výskyt dvojhlások *ia, ie, iu, uo* v nárečí Papína.
5. Veľká frekventovanosť samohlásky *y* po tvrdých spoluhláskach a po spoluhláskach *c, š, ž*.
6. Výskyt palatálnych spoluhlások *c, 3, s, z, v* nárečí Papína a Sniny.
7. Strata konsonantu *č* v papínskom nárečí a čiastočne v Dlhom n. Cir.
8. Zmena skupiny šťšš a' zjednodušením v *s* (Papín).
9. Výskyt reduplikovaných spoluhlások: *occa, ap*.

10. Výskyt bilabiálneho *u* v strede slova pred neznelými a znelými spoluhláskami a na konci slova.
11. Veľká frekventovanosť spoluhlások *c, 3* « *t ě*. Jav charakteristický pre celý východoslovenský nárečový okruh.
12. Zachovanie *l*-epentetického v slove: kupľa. (Ide o výpožičku z ukrajinskej jazykovej oblasti).
13. Nedostatok slabikotvorného *r, l*. Za *r, l* sú vokalizované skupiny, ktoré vytvára sprievodný vokál *r, l*, alebo opačne. Napr.: slunko, kreu, ale aj keru. Slovo keru kvalifikujem ako relikť kultúrnej sféry náboženskej. V tejto podobe funguje v niektorých modlitbových a piesňových textoch, napr. v piesni: Keru Kristova buš uctena... ap.
14. Prízvuk na penultime v slovách, v ktorých nie je dĺžka. Tie slová, ktoré majú v príslušnej slabike dĺžku, táto zároveň strháva na seba aj prízvuk. Každá dlhá je aj prízvučná, no nie každá prízvučná je dlhá.

Dnešný stav samohlások

Vokálny systém sotáckeho nárečia reprezentuje 5 foném: *a, o, u, e, i*. Samohlásky *ä, y* vystupujú len ako varianty foném *a, i*. Systémová schéma je trojuholníková:

		a (ä)	
	o		e
u			i (y)

a vyznačuje sa týmito protikladmi:

1. prednosť — zadnosť
2. mäkkosť — tvrdosť,
3. krátkosť — dĺžka.

Samohlásky *a, o, u, y* stoja proti *ä, e, i* ako zadné proti predným, akusticky ako tvrdé proti mäkkým. Na pláne kvantitatívnom samohlásky *á, ó, í, ä* vystupujú oproti krátkym *a, o, i, ä*. Samohlásky *e, u, y* nemajú dlhých protikladov.

Foneticky samohláska *á* je zatvorenejšej artikulácie a vo výslovnosti smeruje k *o*.

Samohláska *ó* je zatvorenejšej artikulácie a vo výslovnosti smeruje k *u*.

Samohláska *í* je otvorenejšej artikulácie a vo výslovnosti inklinuje k *e*.

Stupeň artikulácie intenzity pri dlhých vokáloch je väčší ako pri krátkych. A okrem dĺžky charakterizuje ich aj zvláštny timbre ako sme vyššie už označili. Ba zdá sa mi, že aj intonačná, či prízvučná stránka, ktorá sa uplatňuje najmä na poslednej slabike slova, je tak výrazná ako sama kvantita. V týchto pozíciách (koncových) hlas sa zvyšuje alebo znižuje podľa charakteru vety. V opytovacích alebo imperatívnych vetách, kde výslovnosť je dôraznejšia, aj hlas sa zvyšuje. V oznamovacích sa zase znižuje. Ale toto zvyšovanie a znižovanie intonovanej slabiky je

sprevádzané aj zvláštnym hlasovým pretiahnutím. (Naši ľudia majú na to dva výrazy: zavošic alebo zacehóvac). Silne intonované koncové slabiky nachádzame v nárečí Papína a Veľopolia. Berúc do úvahy tento fakt, v niektorých slovných prípadoch hovorili by sme nie o kvantite, ale o intonácii. Pravda, táto otázka zostáva zatiaľ iba otvorenou. Pre bezpečnejšie uzávery bude treba náležite preskúmať intonačné pomery v celej sotáckej oblasti. Zatiaľ musíme sa uskromniť iba týmto konštatovaním.

Fonemický repertoár sotáckych vokálov rozširuje aj vokál ä. Tento vo výslovnosti inklinuje niekedy k e, niekedy k a. O tom viac v kapitole „Frekvencia samohlásky ä“. Sotácke á, ó, í sú od spisovných á, ô, í kratšie asi o 1/4. Podľa J. Šárgu. Rozdiel v trvaní nevyhovuje protikladu jednomórovej fonémy proti dvoj mórovej: Iba v nárečí Papína rovnajú sa súčtu dvoch mór.

Z hľadiska fonologického sotácke á, ó, í sú fonémy. Majú schopnosť významovej diferenciacie. Ich fonologický pomer je asi taký ako medzi spisovnými:

a — á
o — ô
i — í

Príklady: a — á

čara — čára (včera — čiara)
para — pára (z vody — 1. pád. j. č.)
saša — sáša (sadza — 3. osoba sing. od sádzať)
o — ó pot (d) — pót (d) (predl. — pôjd)
hurka — hórka (jaternica — hórka)
ä — ä päta — p'äta (päta — čísl. piata)
i — í ščipac — šč'ipac (štípať — štiepať)
pic — p'ic (piť — piecť)
pírko — pírko (pero na písanie — pierko).

Frekvencia samohlásky ä (ä)

Pre štruktúru sotáckeho vokalizmu v mnohom nám poslúžia samohlásky ä, resp. ä. Dlhé ä ukazuje na schopnosť distinkzívnej diferenciacie. Príklad: p'äta (päta) — p'äta (čísl. piata). Je to jediný príklad, ktorým môžeme podoprieť fonologickú platnosť tejto samohlásky, pretože vo všetkých obciach sotáckeho nárečového územia skupina p'ä je v zánikovom štádiu a prechádza v pí. Izoglosu pre skupinu p'ä môžeme zakresliť len pre obce, ktoré sú excentricky položené: Jablň, Koškovce, Slov. Krivé, Papín. Sú to dediny, ktoré v porovnaní s inými vykazujú viacero odlišných dialektologických typov. Dlhé ä sa vyskytuje v slovách:

p'ätok (piatok), pr'ätki (priadky)
žešäty, čästka, počätok, čas, p'äty, atď.

Samohlásku ä, ä badať výraznejšie iba vo výslovnosti starších ľudí, kým u mladých počuť normálne predné e. A to je aj pochopiteľné. Žijeme v štádiu silného nivelizačného procesu, avšak nie smerom

k spisovnej slovenčine, ale smerom k nárečiu celovýchodoslovenskému. Stráca sa veľa starých znakov: kvantita, mäkkostná konsonantická korelácia, samohláska y a iné. Povedali sme, že samohláska ä prejavuje svoju životnú silu len u ľudí starších. Treba však dodať, že v ich jazykovom vedomí toto ä reprezentuje iba fonému a.

Fonetická realizácia samohlásky ä je identická s realizáciou v nárečiach liptovských. Pri artikulácii samohlásky ä jazyk sa posunuje bližšie k podnebiu. Najvyššie je stredný jazyk pod zadným tvrdým podnebí. Konček jazyka sa zdvíha trochu viac než pri e a má od dolných rezákov odstup, kým pri ä v spisovnom jazyku „konček jazyka sa opiera o zadné plochy spodných rezákov až skoro alebo úplne k ich ostriu“. (J. Stanislav, Slovenská výslovnosť, str. 122.) Pery sa na artikulácii nezúčastňujú.

Samohláska ä v opisovanom nárečí sa vyskytuje:

1. Po palatálnych perných spoluhláskach b', p', m', v' a labiodentále f.

V kmeni slova:

b'ähaju, p'äs, náp'atok, otp'äli, m'äso, m'ätla, m'äx, šv'äto, v'ädro, lov'äta (mačka), ñev'ästa, s'lev'äk, pov'äda, pref'äsor ap.

V koncovke:

na ñeb'ä, konop'ä, pójšim'ä, meriam'ä, bešadujim'ä, mám'ä robim'ä, po hlav'ä, sluhov'ä, panov'ä, bratov'ä, aňi ša ñeozv'ä a p.

2. Po palatálnych j, ñ, l':

V kmeni:

xl'äba, žel'äzo, l'äs, f'än, jeľäc, Järuška Jäblonova (chot. menä).

V koncovke:

na valäl'ä, kolä (vok, od köl), do polä, na platnä, oblizujä ap.

3. Po alveolách č, š', š, r', c:

V kmeni:

čäški, c'ätka, c'älo, C'ätoš, š'ä, š'ädo, šä, sušäda, šärp, tr'äba, ñeur'äkom, š'ver'ädlo, or'äx atď.

V koncovke:

ñičelnic'ä, luš'ä, u voš'ä, pójš'ä, nošä, hor'ä, dobr'ä, pír'ä, štver'ä, klamär'ä, p'ätkär'ä, dolär'ä.

4. Po velárnej k':

V kmeni slova:

šek'ära, sik'äla ap.

5. Po laryngálnej h':

V kmeni slova:

h'äu, h'ä, h'äuka, h'äuty.

Uvedol som všetky mi známe slová, ktoré som na svojich cestách po dedinách vyxcerptoval. A niektoré aj z materiálu J. Šárgu, v Carpatike II. Pokiaľ ide o výslovnosť samohlásky ä, treba povedať, že táto má dvojaké smerovanie. Po spoluhláskach b', p', m', v', f', j, l', ñ inklinuje viac k e. V transkripcii pre tento zvuk zodpovedá graféma: ä.

Po ostatných spoluhláskach (č, ž, s', r', k', h') smeruje viac k a. Je to hláska viac s a-ovým ako s e-ovým zafarbením. Teda: ä, a.

Frekvencia samohlásky

y

Sotácky vokálny systém má vo svojom inventári aj samohlásku y, ktorá z hľadiska fonologického nemá funkciu fonémy, ale je iba variantom fonémy i. Vo výslovnosti pripomína ruské u a nie ukrajinské, pretože ukrajinské smeruje viac k e, kým sotácke y má jemný i-ový timbre. Zdôrazňujem to preto, lebo keď som roku 1955 podával referát z ročníkovej práce (Kapitoly zo štúdia sotáckeho nárečia) v seminári prof. Paulinyho, vznikla sa od môjho kolegu J. D. poznámka, ktorou chcel vidieť v sotáckom y ukrajinský pôvod. Tak ako vtedy aj teraz zdôrazňujem a opakujem, že sotácke y nemá nič spoločného s ukrajinským. Rovnako ani s poľským. Z. Stieber pri popise hláskoslovja sotáckej dediny Jablon' okrem iného poznamenáva, že „y jest niečo rôzne od poľského, tylniejsze...“. Vplyvu ruskému pripisuje také archaizmy ako je y a ř v spomínanej dedine. A teraz môj názor. Sotácke y je produktom domáceho vývoja a nijako nemôže byť importom z ukrajinskej jazykovej oblasti. Je pravda, že sotácke nárečie je okrajové. A ako okrajové nárečie najviac a najdlhšie si podržiava znaky zo starého systému. Je to samohláska ä, dodnes ešte živý systém mäkkostnej konsonantickej korelácie a napokon samohláska y. Podobnú stavbu ako sotácke nárečie má aj ukrajinské, najmä čo sa týka mäkkých a tvrdých spoluhlások. No vykladať existenciu mäkkostnej korelácie spoluhlások a existenciu samohlásky y vplyvom ukrajinským, či ruským myslím, že to nie je nijako potrebné.² V ukrajínčine systém mäkkých a tvrdých slabík je úplne zachovaný, kým v sotáckom nárečí je v štádiu likvidácie. A so stratou mäkkostnej konsonantickej korelácie stráca sa zo systému aj y, pretože nie je „potreba existencie dvojakých i-ových samohlások, t. j. prednej a zadnej“.³

Dnes samohlásky y zo systému samohláskového sa silne stráca. Drží sa u ľudí starých a starších, kým u mladých je v silnom zánikovom štádiu alebo ho už vôbec nenájdeme. Sféra jeho výskytu je pomerne veľká. Najviac sa vyskytuje v podvihorlatskej nárečovej oblasti. V polaboreckej už menej. Vyskytuje sa po týchto spoluhláskach:

Po spoluhláske:

- d: dyšeľ, dybac (ťažko chodiť), nakedy, tady.
- t: pomdľety, trombaty, mervisty, šuty, skočenaty, tynceč ša ap.
- n: nežľudny, lašny, ráňany, zlokany, němajny, zahajskany, sxalovany, durny, spolatny, spričny, paskudny, plany ap.
- l: podly, zdoxly, otesly, plyteňki, kily ap.
- b: kobyľinka (tanistra), obysce (dom), koštriáby, byc, byli, pozabyvac, obym, soby ap.
- p: pysok, copy atď.
- m: mynár, mydlo, šmyknuc, šmykoľic a iné.
- v: vymlat, roždavy, vylučič ša (oddeliť sa), vyskopancy (ozlomkrky), vozrivy ap.
- r: stryk, brytki, hrymnuc, spatry, drylic, vandry.
- s: syňa, sypac ap.
- z: jezyk, zyjsc ša, ozyvač še ap.
- š: mašyna, ješyň, všy, šyngel', dorušyč ša, samoperšy, šykovac, šymcec, šytko, skoršy ap.
- ž: žyto, žyvan, žyt (d), žydlik, založyc, u čežy, vražyc ap.
- c: cyuka, xrobacy, cyckac a iné.

Ešte niekoľko o hláske y. Samo Czambel v knihe Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov poukazuje na prítomnosť hlásky y v sotáckom nárečí, no poznamenáva, že táto sa vyslovuje v mnohých slovách rôznym spôsobom. Tvrdí, že v Udavskom (mojej rodnej obci) sa slovo myš vysloví möš a výslovnosť spojky aby, počul znieť tiež všelijako: žebö, žebü, žabö. Podáva tri variácie tej istej spojky a z týchto ani jedna nie je správna. Prečo? Preto, lebo ani jeden soták, ktorý neinfikoval svoju reč tzv. mescickým, resp. všesotáckym spôsobom výslovnosti, takto nepovie. Správne znenie uvedených príkladov je: aby, oby, žaby + jemný i-ový variant.

Artikulácia samohlásky y

na umelom podnebí v slove byu (bol) vo výslovnosti J. Brudňáka.

Artikulačné miesto samohlásky y je viac na mäkkom ako na tvrdom podnebí. Dotyk na tvrdom podnebí je pomerne malý. Väčší je na ľavej strane, v oblasti 4.—5. stoličky, kým na pravej strane len v oblasti piatej stoličky. Jazyk pri artikulácii sa posunuje mierne dozadu a jeho konček smeruje ku koreňom dolných rezákov. Pery sú nečinné.

¹ Z. Stieber: Przyczynek do dialektologii Zemplina, SMS, 1935, časť I. — jazykoveda, str. 61.

² Tak ako prof. Pauliny v seminári Slov. hist. gramatiky, v súvislosti s mojím referátom zo sotáckeho nárečia.

³ Univ. prof. dr. Ján Stanislav, Dejiny slovenského jazyka, str. 404.

K frekvencii s o t á c k y c h dvojhlások
ie, ia, uo (ó)

Nárečie Papína okrem iných znakov, na ktoré sme už poukázali vyššie, charakterizujú aj dvojhlásky *ie*, *ia*, *uo*. V úvodných kapitolách sme už charakterizovali toto nárečie a medzi iným konštatovali sme aj jeho slovenský pôvod na základe nárečového materiálu. Preto nebudeme opakovat' povedané. Zdôrazníme len, že na celej sotáckej nárečovej oblasti zaznamenávame stratu dvojhlások, kým v nárečí Papína potvrdzujeme ich frekvenciu. Aj tento dôklad môže byť dobrou oporou názoru pre slovenský pôvod papínského nárečia. Pokiaľ ide o výslovnosť spomínaných dvojhlások, treba pripomenúť ich tožné a ideálne znenie so stredoslovenskými. Vyskytujú sa v tých pozíciách, kde aj v spisovnom jazyku. Pravda, sú aj výnimky, ktoré porušujú tento stav a ktoré ukazujú na odlišný a samostatný vývin. Týka sa to najmä dvojhlásky *ie* v slovách: *takie*, *rietkie*, (také, riedke). Podobné prípady, alebo v iných slovách, sú nám známe z nárečia západoliptovského (J. Stanislav, LN, str. 139) a gemerského. Tu fungujú tvory: *kie*«koje (čo) a *dobrie*. Zdá sa mi, že tak ako tamtie, aj naše môžu byť výsledkom kontrakcie, ktorej proces išiel týmto smerom: *dobroje* (dobré) *dobrie*. (Dlhé é rozvilo sa v diftong *ie*.) Analógiou môžeme si vysvetliť aj dvojhláskou *ie* v papínskom adjektíve: *rietkie* a v ukazovacom zámene: *takie*. Toľko o tomto probléme.

Teraz niekoľko príkladov na papínske dvojhlásky.

Dvojhláska ie:

mlieko, *piest*, *taňier*, *ošcie* (napolitánky), *posciel*, *šparhiet*, *kvietki*, *svieška*, *xlieu*, *mľiesňik*, *varieška*, *vešerie*, *xliep*, *Žieuše*, *Žierka*, *rietkie*, *takie*, *biely*, *pies* (piecť), *odňiesc*, *spievac*, *sviečic*, *ňiet* atď.

Dvojhláska ia:

miat, *maľiar*, *okuliare*, *smiač* ša ap.

Dvojhláska uo:

puot (pôjd), *vuos* (voz), *kuoň* (kôň), *huora*, *huorka*, *druocenska* (drôtenka), *puojšim* ap.

S P O L U H L Á S K Y

Spoluhlásková sústava sotáckeho nárečia v pomere k spisovnému jazyku vyznačuje sa týmito základnými rozdielmi:

1. Frekvenciou spoluhlások *é*, *dž*, *š*, *ž* v papínskom nárečí.
2. Palatálnymi spirantami *š*, *ž*.
3. Menším výskytom palatálnych spoluhlások *t*, *d'*. V opisovanom nárečí supľujú ich polozáverové *c*, *dz*, ktoré sa do systému dostali asibilatívnym procesom (*t*, *d'*» *c*, *ž*).
4. Zachovaním mäkkých a tvrdých spoluhlások (15 párov).

Spoluhláskový systém je založený na princípe lokalizačných rozdielov a na znelostnom a mäkkostnom protiklade.

Lokalizačný systém má túto podobu:

p	t	t'	c	é	č	k
b	d	d'	ž	dž	dž	g
f	—	—	s	š	š	x
v	—	j	z	ž	ž	h
m	n	ň				
	l	l'				
		r				

Znelostná schéma vyzerá takto:

párové:

p	f	t	t'	c	č	č	s	š	š	k	x
b	v	d	d'	ž	dž	dž	z	ž	ž	g	h

nepárové:

m n ň l l' r j

Systém mäkkostnej konsonantickej korelácie má tieto dvojice:

p—p', b—b', m—m', f—f', v—v', n—n',
l—l', r—r', c—c', ž—ž', s—s', z—ž, k—k',
x—x', h—h'.

Spoluhláska t

Výskyt spoluhlásky *t* v sotáckom nárečí môžeme zaregistrovať.

1. V slovách importných, napr.: *betař*, *kořta*, *pe-reputa*, *Bařa*, *bařouki*, *bařuška*, *Piřto* ap.
2. V slovách onomatopoických: *tuřka-tu-tu* (volanie na sliepky).
3. V domácich slovách, v skupine *tň*, *t'l'* vplyvom palatálnej spoluhlásky *ň*, *l'*. Prípady: *Po stramořne* (hanlivo), *meřlar*, *vrařnica*, *piřne*, (isto), *kořlik*, *zaxamařlec*, *uřľak* ap.
4. V slovách *Kařa*, *Miřo*, *muřelka*, *fiřkoř*, *hořte*. V slove *hořte* druhé *t* je depalatalizované. (Hařin n/Cir.)

d'

Spoluhláska *d'* v opisovanom nárečí sa vyskytuje:

1. V prevzatých slovách: *d'ábol*, *d'ábl'ica*, *Maďeř*, *-ka*, *-ski*, *popaďe*, *d'ord'ina*, *d'ivadlo*, *paraďoř*, *anďel* atď.
2. V domácich hypokoristikách: *Đoďo* (Jozef), *Laďo*, *Đula*, *Đuri*, *Đusi*, *Tod'i* ap... V priezvisku: *Duďák* (Vyřný Hruřov).
3. V domácich slovách vplyvom palatálnej spoluhlásky; v skupine: *d'l'*, *d'ň*. Prípady: *jed'ľi*, *po-klad'ľi*, *mod'ľič se*, *do stud'ňi*, *d'neř*, *spad'ňe*, *spod'ňanka*, *ňehoď'ňi*, *od' ňeho*, *viď'ňeňko*, *u vod'ňe*, *od'ňec* (ochrnúť).
4. Za spisovné *d'* máme depalatalizované *d* alebo *ž*, ktoré sa do systému dostalo asibilatívnym procesom. (Zmena konsonantu výbuchového v konsonant sykavkový, afrikatívny.) Prípady: *daľeř*, *ňedaľako*, *žado*, *že*, *žeň* ap.

Spoluhláska ň v opisovanom nárečí stojí:

1. Pred palatálnou samohláskou: komaňica (ďate-lina), trápeňe, ježeňe, ježeňi, xožeňe, plaňita ap.
2. Pred nepalatálnou samohláskou: studňa, tokňa, syňa (vokatív od syn), paňa (tiež vokatív), gubaňa ap.
3. Spoluhláska ň sa zokupuje aj s týmito spoluhláskami: s, ś, š, č, k. Príklady: paňski, koňski, paňšča, menšy, plaňšy, skoňčic, bynči, koňči, páľeňka, stužeňka, gubaňka breňkac, Maňka, Haňka, kaňka, baňka, paňkač še ap.
4. Vo vokatívnych formách otvorených a zatvorených slabík: Haňa-Haň, Maňa-Maň, Jeňo-Jeň ap.
5. V slovách, ktoré sa končia na:
 - eň: pľeveh, bužeň, šarpeň (nádobu na umývanie kuchynského riadu), ľedoveň, círeň, ušáreň, rušeň, sušeň, šybeň, xašeň, tureň,
 - aň: sakovaň (trávová plachta), plaň (plán), siraň, šarkaň, Špaň (chotárny názov),
 - iň: plamiň, kamiň ap.
 - yň: sušyň, dokoryň (dokorán), ješyň, Hyň ap.
6. Niektoré prídavné mená na rozdiel od stavu v spisovnom jazyku majú na konci kmeňa mäkké ň:
 - nižňi, vyšňi, horňi, pošľedňi, žimušňi, ľetušňi, ľeňi, jeňi, zadňi, spodňi, verxňi, dolňi, šľedňi, ostatňi, krajňi, siňi, tuňi (lacný), dvoňi, brázňi.
7. V homonymách: ňaj! = imp. nechaj to!
ňaj = nech

Výskyt spoluhlásky č

1. Za psl. č, napr: čara, častka, čekac, červený, česec atď.
2. V skupine šč oproti spisovnému št: ščesce, ščebel, puščic, klíšče, išče, roščipic ap.
3. V zvukomalebnych slovách: čurčec, čvir kac ap.
4. Č mení sa v k: vekšy ap.
5. Č mení sa v ś, š. Príklady: śľovek i šľovek. V Dlhom n. Cir. máme zmenu č»ś v slove rušňik. Najviac zmenu č»ś, š, podľaňho nárečie Papína. Niekoľko príkladov: šom (čom), luška, doľnoška, skloško, slušeško, mášenska, vešar, garadyše, šerepiny, śľivoška, tengeriška kolášišok, pre boha vešnoho, pošeli isc, ňepraudoška, ňiš, pokošeaty, (strpnutý), namošu (namočím), otpošinuc, roškošili, nevyskoši, atď.
6. Spisovnému žľč korešpondujú tri podoby: žouč, žolč, žolc. Po stránke hláskoslovnej zaujíma nás najmä posledné, s ktorým sa stretávame v polaboreckej nárečovej zóne, v dedinách: Zb. Dlhé, Hrabovec a Hankovce. Už v úvode sme

pripomenuli, že sotácke nárečie disponuje množstvom špeciálnych nárečových zjavov, nad ktorými sa pozastaví aj nelingvista. Vládne tu úžasná spleť nielen medzi nárečovými skupinami, ale aj vo vnútri týchto, vo vnútri jednotlivých dedín. Tak je to aj v prípade zbudskodlhom, hrabovskom a hankovskom v súvislosti so zmenou č»c v slove žolc. Máme tu depalatalizované c. Čakali by sme však regresívnou asimiláciou k nasledujúcej palatále žolč¹, ako napr. v slove palče ap. (triesky, ktorými sa rozkladá oheň). Vysvetlenie zmeny č»c mali by sme hľadať v progresívnej asimilácii, kde č by sa asimilovalo k tvrdému l, čím by vznikla podoba: žolc. Lenže v našom nárečí sa uplatňuje regresívna asimilácia. Ako vidíme, je to veľmi zaujímavý hláskoslovný problém.

7. Za spisovné č máme s alebo c. Príklady: obľecce na še geročok! Zmenu vo vnútri slova spôsobila najprv asimilácia, čím sme dostali podobu: obľečce. Výslovnosť v tejto podobe je artikulačným orgánom veľmi ťažká, preto z dôvodov pohodlnejšej výslovnosti spoluhláska č sa asimilovala k nasledujúcej c a foneticky priberala všetky vlastnosti spoluhlásky c.

K sotáckym sykavkám

Vyššie sme už upozornili na nedostatok spoluhlásky č v papínskom spoluhláskovom systéme, ktorú v tomto nárečí supluje spoluhláska ś: jarošok, solo, oši, lašny ap. (Viac príkladov som uviedol pri spoluhláske č.). Len dnes, ale veľmi pomaly vtláča sa do spoluhláskového systému tohto nárečia spoluhláska č. Pravda, jej výskyt oproti ś je veľmi skromný. A to nielen u ľudí starých, ale aj u mladých, ba aj najmladších. Pokiaľ som sledoval reč školských detí, musím konštatovať, že ani škola nepôsobí svojim vplyvom v takej miere, aby v detskej reči bolo badať výraznejší odklon od miestneho nárečia. Predpokladal som, že tak ako v iných dedinách, aj v tejto, reč detí bude značne odlišná od reči ich otcov a matiek. Ale nie. Papín na rozdiel od iných dedín poskytuje po linke nárečového vývoja samostatný obraz. Svojím excentrickým položením zachováva najviac starých znakov. (O týchto sme hovorili vyššie). Nivelizačný proces tohto nárečia ide veľmi pomalým tempom. Zatiaľ čo v iných dedinách pozorujeme len zvyšky starého stavu (napr. aj zachovanie opytovacieho zámena so, strata kvantity a presúvanie prízvuku na penultimu, frekvencia samohlásky ä), v Papíne ich registrujeme v plnej šírke.

Spoluhláska č v tomto nárečí, okrem palatálnej sykavky ś, je substituovaná v niektorých prípadoch spoluhláskou š: doľnoška, ob'arušny noš(ž) ap. Zaujímavý stav vykazuje aj skupina šč, ktorá v papín-

¹ J. Šárga, Carpatika II. Zprávy o štúdiu sot. nárečia.

skom nárečí sa zjednodušila v *š*. Príklady: *íše mi mal plaš*. (V iných sotáčkových dedinách: *pllašč*), *nepllaš teľo*, *syňa mojo!* (t. j. *neplač*). Sú to slová rovnakého znenia. To prvé korešponduje so spisovným *plášť*, to druhé má svoj ekvivalent v slove *plač*. V izolovanom postavení ťažko je určiť význam týchto slov. Len v syntaktickom spojení pochopíme, o ktoré slovo ide. Ešte niekoľko príkladov: *kušok* (v ostatných dedinách *kúšчок* — *trošku*), *íše (ešte)*, *hušava* (spis. *húšťava*), *Lubišaňi* a pod.

Typickou zvláštnosťou v spoluhláskovom systéme papínskeho nárečia je výskyt spoluhlások: *š*, *ž*, *č*. Zapísal som ich v týchto slovách: *široxman*, *Ruši*, do Poľsí, *žál*, *šujič*, *jič*, ta mi tu dvomi brača, *požnej*, a pod.

Na pláne fonologickom vystupujú ako fonémy spoluhlásky *š*, *ž*. Ich fonologickú platnosť môžeme potvrdiť týmito príkladmi:

1. *s—š sac* (3) !-imperatív od *sašic* (spis. *sad!*)
šac-inf. spisovne *šat*.
sadlo, *sadla* — nom. a gen. sg. k spis. *sadlo*,
šadlo, *šadla* — sing. neutr. a femin. 1-ového participia od inf. *šadnuc* (spis. *sadnúť*).¹
2. *z—ž voza* — gen. sing. od slova *voz voža* — 3. osoba sing. od *voziť*.

V materiáli, ktorý mám po ruke, nenašiel som príklad na spoluhlásku *č*, ktorým by sme podopreli fonemickú platnosť tejto spoluhlásky. No, že existuje, poukázali sme na to vyššie.

V spoluhláskovom systéme papínskeho nárečia nie je frekventatívna spoluhláska *č*. Za túto stojí spoluhláska *š*, resp. *š*. Týmto zjavom obyvateľa Papína značne sa odchyľujú od nárečia svojho okolia a neraz sú vystavení aj smiechu tou svojou známou „pápinskou másenkou“. Zo sykaviek v opisovanom nárečí fungujú tieto rady:

1. *s*, *z*, *c*, *š*
2. *š*, *ž*, *č*,
3. *š*, *ž*,
4. *š*, *ž*, *č*, *dž*.

Fonetická povaha *š*, *ž*, *č*,

Spoluhlásky *š*, *ž*, *č*, vo výslovnosti stoja medzi *s*, *z*, *c*, a ostrými sykavkami *š*, *ž*, *š'*. Spoluhláska *č* stojí medzi *c* a *č*, ktoré je v sotáčkovom nárečí, podobne ako v celom východoslovenskom nárečovom okruhu, o niečo palatálnejšie ako v spisovnom jazyku. Na palatálnosť východoslovenských afrikát poukazuje J. Liška.¹ Platí to aj pre sotácke nárečie.

K artikulácii uvedených polomäkkých sykaviek *š*, *ž*, *č*, aspoň stručnú charakteristiku: Konček jazyka pri artikulácii je viac vpredu ako napr. pri *š*, *ž*. Pri týchto má od rezákov odstup a niekedy (najmä v izolovanej výslovnosti) spôsobuje jemný dotyk vnútor-

¹ J. Šárga, *Carpatika* II. str. 237.

¹ J. Liška, K otázke pôvodu východoslovenských nárečí, str. 51.

nej steny spodných rezákov. Jazyk sa tlačí väčšou plochou k podnebiu ako pri *s*, *z*, *c*, ale menej než pri *š*, *ž*. Otvor perí je väčší ako pri *s*, *z*, *c*, no menší ako pri *š*, *ž*.

Výskyt spoluhlásky

l

Spoluhlásku *l* v popisovom nárečí nachádzame:

1. Za *psl. l* pred hláskami nezmäkčujúcimi a *psl. l*, ktoré vo všetkých východoslovenských nárečiach sa dôsledne vokalizovalo. Príklady: *luka*, *luška*, *plat*, *sluxac*, *slup*, *slunko*, atď.
2. Namiesto skupiny vokál + *l* máme skupinu vokál + *u*: *žouty*, *žoutok*, *vouna*, *pouny* ap.
3. Príčastie minulé činné v podvihorlatskej skupine vyznieva na — *u*: *robíu*, *vyskočou*, *preskočou*, *skočou*, *vyšou*, *prejšou*, *zrapotáu*, atď. (Všetky tvary z Dlhého n. Cir.).
4. V slove *mlynár* možno ide o splynutie *l s y*: *mynár*, *minár*. (Druhý príklad je z polaboreckej oblasti.)
5. V skupine *dl* sa *l* zachováva v plnom rozasahu: *mydlo*, *vidly*, *Žver'ädlo* ap.
6. V cudzích slovách: *ambrela*, *blajvas*, *mulatovac*, *šlajir*, *talpa*, *kalap*, *šuflada*, *valušny*, *antalok* ap.

l

Spoluhláska *l* v popisovom nárečí stojí:

1. Za pôvodné *l* a za *l* pred zmäkčujúcimi samohláskami: *ľem*, *xľíp*, *kľečec*, *poľo*, *ľän*, *ľäs*, *ľepe-tankä*, *ľetrika* ap.
2. Prísuvné *l* máme v slovách: *xibaľ*, *žeškaľ*, *neškaľ*, *žeškaľ* i *neškaľ*.
3. *l*-epentetické funguje vo všesotáckom substantíve: *kupľä*, ktoré je importom z ukrajinskej nárečovej oblasti.
4. Možno *l*-epentetické je aj v slovách: *čepľuhi*, *stolohľe*. (Prvé *kľače pluha*, *držadlo*; — druhé, drevené *chodidlá*, ktorými sa prechádza cez vodu.) Všimnime si podoby týchto slov v niektorých dedinách:

Polaborecká oblasť:

1. Slovenské Krivé: *stolohľä*, *xodulki* — *čepľih'ä*
2. Jabloň *stolohľä*, *karaguľe* — *čepľuhi*
3. Veľopolie *stolohuä* *čepihi*

Podvihorlatská oblasť:

1. Papín *stolohľä*, *stolohe* — *šepľuhi* i *šep'uhi*
2. V. Hrušov *stolohue* — *čepihi*
3. Rovné *stolohuä* i *xodul'e* — *čepihi*
4. Udavské *stolyheu*, *stolyhuä* — *čepihi*
5. Dlhé n. Cir. *stolähuä* — *čepihi*
6. Ptičie *stolihi*, *stolohľä* — *čepihi*

7. Hrabovecké a zbudskodlhé slovo *strákošlíki* je pozoruhodné svojou hláskoslovnou stavbou. Ide tu v podstate tiež o l'-epentetické. Vo Veľopolí a v Udavskom máme strakoše (ptačky so vxoža na ríňu, t. j. liahnu sa v hniezdach, ktoré sú uložené v štrku na rínku). V Modrej tie isté vtáčky sa volajú strakoščíki. Možno tu hovoriť aj o l'-epentetickom, pravda s určitou rezervou, nakoľko nepoznáme etymológiu tohto slova.
8. Zámenu r/l' máme v slove: *šv'ärboľit* (Hrabovec, Zbudské Dlhé). V Udavskom toto slovo žije v podobe: *sverboritka*, vo Veľopolí *šv'ärborita*. Korešponduje so spisovným: šípka. Ján Šarga túto zmenu vysvetľuje eufemizmom. A je to hádam aj správne, pretože tu ozaj ide o nahradenie drsného slova výrazom jemnejším: *šv'ärboritka*.
- Výmenou dvoch sonór r/l' predišlo sa nepríjemnému zneniu tohto slova, ktoré pripomína svrbenie tejto časti tela i keď ich používanie nič podobného nespôsobuje.

Spiranta j

Spoluhlásku j v opisovanom nárečí nachádzame v postaveniach ako v spisovnom jazyku. Upozorníme len na zvláštnosti výskytu fonémy j v domácich slovách:

1. jadnejbožejsci, (ustavične) jegbač, jemce, ňemajny, na jevo (vyšlo šycko na jevo, t. j. nič nezostalo v tajnosti), atď.
 2. Protetické j máme v slovách: jutro, juž, jix, jim.
 3. Zdvojené j máme v interjekcii: ojjej. (Viac príkladov som nenašiel.)
 4. Vsuvné j funguje v slove: ojceľe (niekde ol'ceľe).
 5. V príslovke: takoj (hneď).
 6. V homonymných slovách: ňaj — ňaj! (častice nech -imper. k slovesu nechať: ňaj to! -nechaj to!).
 7. Spoluhláska j sa eliminuje v slovách: náľapšy (superl. od dobrý), nasampric, klaňica (niekde aj klajňica, Udavské), inekcija ap.
 8. Spisovnému bicykel korešponduje forma so vsuvným j: bajcigel' (Sl. Krivé, Dlhé n. Cir.).
 9. V slovách onomatopoických: joj, juj, jojčec, joj-kac ap.
 10. Zmenou palatálneho d' máme j v imperatíve: poj! (pod'!)
 11. Palatálne t' v niektorých číslovkach mení sa v j: pejšesat, šejžesat, atď.
- Posledné dve zmeny môžeme si vysvetliť zjednodušenejšou, pohodlnejšou výslovnosťou. Vieme, že v domácich slovách palatálne explozívny sa nijako náročnejšie neuplatňujú. Kde je len možné podliehajú zmenám a na ich miesto sa tlačia príslušné konsonantické surrogáty, ktoré pri výslovnosti nespôsobujú artikulačným orgánom nijaké ťažkosti.

Spoluhláska r v opisovanom nárečí stojí:

1. Za psl. samohláskové a spoluhláskové r. Spoluhláska r tak ako v celovýchodoslovenskom nárečí, tak aj v sotáckom nemá funkciu vokalikú, t. z., že nie je nositeľom slabičnosti. Za r, l rozvinuli sa skupiny: vokál + r, vokál + l, r + vokál, l + vokál.
2. Príklady: rok, ruka, verx, peršy, pirs kac, vírba, círňe, kreu i keru, kresny, kresciny, kryst, cerlica ap.
3. Komponentom k tvrdému r je palatálne r' v systéme mäkkostnej konsonantickej korelácie. Zo všetkých palatálnych konsonantov, ktoré tvoria korelačné dvojice, najpalatálnejšie je r'. Dodnes prejavuje svoju plnú životnú silu. Najvýraznejšiu palatálnosť cítime na absolutnom konci slova, ktoré je čisté od vplyvu mäkkých samohlások.

Príklady v kmeni slova: var'a, buľka, cepeľka, cu-keľlík, štírmi, daľmo, šečkarňi, atď.

Na konci slova: debeľ, kmoteľ, stolár, drotár, budár, Mār, jár, platkár, vozgeľ, cepeľ, mynár, komiňár, kepkar, ž'äveľ, školár, čopnár, atď.

3. Bilabiálne r máme v interjekciách: pčřřř (pokrik na kone), ďalej v r-ovom zvuku, v ktorom je spojených viac r za sebou. Používa sa vtedy, keď mamičky učia vyslovovať svoje deti r.

Tri neohybné časti v sotáckej morfológii.

V tejto kapitole výkladov pôjde nám o to, aby sme poukázali väčším množstvom materiálu na zaujímavé zvláštnosti vyjadrovania sotáckych predložiek, adverbii a interjekcií. Nárečový materiál, z ktorého excerpujem jednotlivé príklady, svedčí o neobyčajne bohatej frekvencii troch neohybných častí v sotáckej morfológii.

Predložky

Predložka na v opisovanom nárečí viaže sa:

1. s akuzatívom:

Chlápč, pošakam ce na falatki.

Tr'äbalo by pujsc na xrín.

Už žvoňi na sxažku.

No ta so vam bešežic, xibaľ toto jeg m'ä

xožiľi na priatki. (Papín.)

Frajter išol na pátroľ. (Papín.)

2. s lokálom:

Bylo mi na dume (Papín).

Mlacyc pšaňicu na jádnej mašyňe (Papín).

Trukľi žmä kameňi na draže (Papín).

Já byu na Čechou (vo význame v Čechách).

- Predložka u:

V sotáckom nárečí supluje spis. predložku v a tiež aj predložku do. Viaže sa:

1. s akuzatívom:

Stavali m'ä u dva šory, (do dvoch radov).

2. s lokálom:

U pojäce viši plaxcina, ta nabeř otavy.
Oceš zoxabili u potoce kořeso soby namoklo.
Päle, jeke u nim himdži.

Mi stari xošili u papučou, bočkorkox.
Niřto jej nemóx ukradnuc pežezi, bo jix mala
u žaboňiku, (vrecko v ženskej sukni.)
(Zapísané v Dlhom n. Cir.).

Predložka *do*:

Z príkladov, ktoré uvádzam, vidieť, že predložka
do žije len v spojení s genitívom:

Durka do oblaka.
Kupiu takoho hačura so do hárčkou skočiu.
(Dlhé n. Cir.).
Ta já lem take do plašu znam. (Papín)
Nenakladlaž do mašyny, Már' ? (Udavské)
Míreju do mňe (Papín)
Keš ja še raz ulapíu do uceku. (Pn.)
Viši mu až po pít. (Udavské), t. j. do piat.
Pojca do xiž, mám! (Jabloň.)

Predložka *poľa*:

V kategórii predložiek vystupuje predložka poľa,
(niekedy i poľe) ako vzácny archaický predlož-
kový výraz. Korešponduje so spis. -pri, resp.
-u-. Viaže sa s genitívom. Napr.: Jósk, ošlap sí,
ta nevišiž že Haňe stoji poľe Urbanki? Ale aj:
poľa vody, poľa školy, atď. Dnes v sotáckom ná-
rečí táto predložka je veľmi slabo frekventovaná
a nahrádza ju príslovka kolo.

Predložka *po*:

Viaže sa s akuzatívom a supluje aj predložku
pre. Napr.: Míl, ic po occa do karčmy, bo ša tam
zločä na čudo.

Predložka po funguje vo význame podľa: Po na-
šomu še povi lem oštraje a po pápinski koštria-
by. (Spisovne ostrva).

Po našomu plaxcina a po pápinski sakovaň (trá-
vová plachta).

„Po“ v spojení s lokálom substituuje spis. za.
Napr.: Po mňe maž už ty isc. (Za mnou.)

Výrazy „po pou nocy“, „po žobraňu“ sa použi-
vajú tak ako v spisovnom jazyku.

Predložka *Pred(t)*:

Sotáckej predložke pred(t) korešponduje spis.
cez.

Napr.: Išol pred(t) vody. (Išiel cez vodu. Zapi-
sané v Jabloni.)

Predložka *ođ, odo*:

Používa sa najmä pri komparatíve: Ta vón odo
mňe staršy o pejš roki.

Predložka *o*:

Používa sa na vyjadrenie časového intervalu
(miery). Napr. o šejsc tížňou, o pejš roki. Tiež
na vyjadrenie hmotného nedostatku v spojení
s akuzatívom: Toho roku budz'a bída o slamu.

Predložka *zos*:

Zdvojenú predložku zos môžeme uviesť viace-
rými dokladmi. Aspoň tie najzaujímavejšie: Zož
ňim aňi guta na jednu drahu ňevyjše. (Jid(t)
mi bandurki zoz rosolom. (Ale aj z rosolom).

Predložka *pres*:

Funguje v opisovanom nárečí vo význame bez.
Prezo mňe ňepójše aňi na krok.

Daľi sce m'ä mamko
že veľo ž'äveri,¹
voľeli sce m'ä tam dec,
že xiža prez žväri.
Bo xiža prez žväri,
žväre u ňej budu,
že veľo žäveri
šä še važiž budu.

Adverbiä.

Zaujímavou kapitolou v kategórii neohybných častí
sú adverbiä. Tieto vykazujú značné odchýlnosti v po-
rovnaní so stavom, aký nachádzame v spisovnom
jazyku. Triedim ich podľa toho, čo vyjadrujú, na nie-
koľko druhov:

1. Príslovky miesta, napr.:

ž'äskal ból raz jeden hrobár'.
Ta to hen keby puje napovoli,
ta by še natrepalo dr'äva.
Dostáu vyplatu, ta už je hen hardy.
Na hentym boce paz mi kravy.

Príslovka „hentym“ funguje len v spojení s prí-
slušnou predložkou. Bez tejto nie je použiteľná.
Iné príklady:

Ňedaľako byu odomňe veľk.
Poice häuka, häuka caplo.

Hojne sú rozšírené prísl. miesta s deiktickou par-
tikulou — I. Napr.: doloukaľ, vonkaľ, dnukaľ, atď.

2. Príslovky času, napr.:

Pozaučerom mi byu u várošu.
Vón tedejšy jek ty, bo še tedy narodziu
razom (v tom istom čase).
Toty láxi mám išče ot ceper' roka.
Nasampriž mi povic keľo sí pežezi
[skel'továu.
Straški dakedy xošili take so aš
šandar'ä nabilí zo zápnamí.

Vo funkcii spis. potom, vystupuje príslovka „vec“.
Napr.: Veš už daľi ból (potom už ďalej bol).

Ňeš mi prišou skorej.

¹ Sotácke žäver' korešponduje so spisovným švagor.

Niektoré adverbiá sú frekventatívne aj s deiktickou partikulou — k(a). Napr.: Ňeska. Tiež aj s deiktickou partikulou — ľ. Napr.: Ňeskaľ. Frekventatívna je príslovka času s deiktickou partikulou — j. Napr.: takoj, skorej, atď.

Iné príklady:

So mi než volame liter, abo pou liter,
to dakedy ból žydľik.
Doz mi tedy žaľu požyla.

Veľmi interesantnou je všesotácka príslovka „ša“, ktorá korešponduje so spisovným vždy. Napr.:

Veľo ras sce mi upekľi
na poľu slaňiny, ža mi ša povedala.
Na talaš pod(t) papír ša budu klasc kl'uče.
I maju šyckoho ša. (Zapísané v Udavskom.)
Ša žme predeli jãbluka aš toho roku ňe,
bo nam pohňili.

O niečo palatálnejšie ša, vystupuje v sotáckej morfológii ako skráteneý akuzatív. Napr.: Obľedž na ša košuľu (t. j. na seba). Vystupuje tiež vo funkcii prísl. miesta. Napr.:

Jusku, Jóska! Soš trašči. Kec trašči naj
trašči, veš kuša a kós kola ša = okolo seba.

Niektoré príslovky sa používajú v dvoch až v troch variáciach. Napr.:

otki, otkeľ
dokľu, dokľa, dokeľ
zakeľ, zakľa, zakľu, atď.

3. Príslovky spôsobu, napr.:

Ľem tag holoruč prišou do nas, bíďňik
jekiškaľ. Príslovku holoruč pokladám za
zloženú. Skladá sa z dvoch častí: Z časti
adjektívnej a substantívnej (s holými ru-
kami).
Mňe nevyrošne noha na zdľuž.
Na šyre mi dobry, ľem na zdľuž ňe!
Tak piťne (tak isto, určite).
Kuščeňko pomiatam. (V. Hrušov).
Ňeurãkom jek sce se dobre oddeli.
Robiu šytko zarãdom.
Šastra nárokom uvarila zámešku.

Spojenie dvoch slov: naspag ruki vystupuje vo funkcii prísl. spôsobu. Iné príslovky:

U calku (v jednom kuse).
Chauňã dobrý šľevãk (veľmi dobrý...).

Substantívum vo funkcii adverbia:

Ta to tebe ľem žyvoty, Míľ!
(Je ti dobre).

Interjekcie.

V tejto kapitole si všimam sotáckych interjekcií, ktorých výskyt zo všetkých neohybných častí je najchudobnejší. Na ich chudobnosť poukazuje aj nárečový materiál, ktorý mám k dispozícii, zozbieraný v rokoch 1953—1956. Len niekoľko príkladov:

1. Citoslovce -ana- funguje ako citosl. podivu. Hovoriaci priberá ho na pomoc vtedy, keď sa nemôže vyjadriť. (No nie vždy!)
Např.: Ból tu tót... ana... jek se ľem do frasa vola. No, Míľo Pirohaňin. (J. Šãrga.)
Ana, Míž, ta dokaľ bušãž montac, ta tr'ãba ci se gu vlaku zbãrac! (Udavské.)
2. Citosl. -ava je ny-: Ava je ny, ta už je tu!
3. Citosl. -hã-: Ta šãjšãš, h'ã? Ňejšãš tu?! (Pri navracaní krãv.)
4. Citosl. -jo-joj-: Jo-joj, ta to aňi guta s toho ňevyjšã!
joj-ojjej-: Joj, boža, ta to vono take segi-
ňã. (Adidovce).
Ojjej, jeki mi tu ňe xľop!
5. Citosl. -ňeboža-: Ta so ty dumaš, ňeboža, ža to jomu raj teľe roki u basou šãšãc?
6. Citosl. -ojža-: No, ojža, višãž ho? Ňãzãbiu mi puľãka!

Interjekcie pri volaní na zvieratã.

1. Volanie na husi: ľiu-ľiu-ľiu. (Liuki-ľiu-ľiu?!)
2. Volanie na sliepky: cipka, cip, cip?!
ťutki-tu-tu-tu-
3. Na drobné kurčiatka: pipki mojo, pi-pi-pi?!)
4. Na sliepky, aby sa rozišli: hiš, hiš...!
5. Výkrikom né! obracia sa hovoriaci na kravu alebo koňa, aby ustúpil z miesta, na ktorom stojí.
6. Citosl. hoťfo, hoťa — pokrik na kone, aby išli doprava.
7. Citosl. viste — pokrik na kone, aby išli doľava.
8. Citosl. -hó-o-o-o — pokrik na zastavenie.
9. Citosl. -kuć! — pokrik na ošipané.
10. Citosl. -hapć! — pri kýchaní.
11. Citosl. -ľup! — Vystupuje vo funkcii slovesa.
Např.: Z rukami ľup!
12. Pri volaní na ovce: na bažu na, na?!
13. Pri volaní na kačky: taj-taj-taj?! Tajočki taj-taj!?
14. Na privolanie mačky: Cicka-ci-cic?!)
15. Na odohnanie mačky od seba: Kec! Išãš stašã!

Sekundárne citoslovce:

Ážika, kumotra, kupilam vam párobskoj
podyrgacy píroško za grajcír.
(Ážika = hľa, pozri sa)
Toto slovo dnes už nie je frekventované
v sotáckom nárečí. Zriedka sa vyskytne
v polaboreckej nárečovej oblasti v reči
starších ľudí. Mladí chápu ho ako iróniu.

— 0 —

NÁREČOVÉ TEXTY

Dihé n. Cir.

Rozprávala Mária Burdová, rod. Mikulová, 57-roč-
ná. Artikuluje dobre. Zapísané 25. septembra 1956
v Dlhom n. Cir.

So robia za čuda paropcy i žiuki na valále.

U šasnastym roku m'ä se tu sxožili, pred Luľka.
To taki meno. I paropcy i žiuki. No a tam robili žme
figľä a odrazu jádan povädáu: bucce cixo, bo doraz
Gupka tu, šandař. A druhí se mocno poperžiu, ta
huari, ža toto Gupkoí. A mój Gupka už u vož'a.
A tedy žiuki se roskočili na xľiu a pozahumňu šaži
poucekali. A Gupka prišou aš pot xľiu, tag ny, pod
vrátňicu. No vón na xľiu ňevyšou, bo žiuki rojtľu
vyc'ähli horä. A vón tam čakäu koľem do žešatej
hožiny, ňemóx se dočekac, ta i pošou hät.

Andriášova vilija

Pred Andriášom tot žeň, volala se Andriášova
vilija. A tedy žiuki išli tam, že se sxožili. Do Luľka.
No a tam varili pirohi. Kážda sebe napisala do piroha
meno, a kotry pirox napriđ zóvre, ta tot ju vizňe.
Kártočki povibírali a pirohi psoi. Ta Lola se radovala,
bo mala veľo pirohou. No a tot žeň isty ižim na
dr'ävo. A keľo ras tag odrazu vizňim na ruki a vec
čitame keľo mä priňešli falatkou. Bylo tricečtyri,
tricepejc, a kež byla pára, ta tota se radovala, ža
uš sa odda bo priňasla páru. No a cepeř zobuli mä
bokaňcu a meramä xižu. A kec prišou noz na prax,
no ta uš tota pójžä. A kec prišou náp'ätok, ta tota
išče ňe. No a cepeř ižim do humna čitac koly. Ňe-
jádan, ňe dva, ňe tri, ňe štiri, ňe pejc, ňe šejsc, ňe
sížem, ňe osem, ňe ževac. A žev'äty ulapila: kolä,
kolä triäsu ce. A paropcy byli u druhim humňä:
a ja d'äbol viznu ce.

Mala mi frajira za tri roki

Mala mi frajira za tri roki. Ta prišou do naz na

pytanki joho ujec. No a pov'äda: Kräsna, kräsna,
či se xcaš oddec za toho Janka. Ja povädam, ža ja
ho ňeznam. Joj, kräsna, xto ci tej rady däu? Ta to
vón taki zdoxľař, pijak, robič ša mu ňexca, a kež
za ňoho pójžeš, bužeš xožic po žobraňu. Ta tag mu
povicce že já ho ňeznam, so vón za jádan. Na druhí
večar keľo bylo na hromatkoí kameňa, ta žytki le-
celi za mnu. A jeg uvižiu druhí mój frajřr, ta ho
pohnäu aš pod joho prax. V'äcej ňigda za mnu s ka-
meňom ňetruciu.

Jak se u nás dakedy varilo

U ňežeľu pirohi aj krupy. U ponžälok bandurki
s posypanu kapustu aj juxu. U utorok zámešku aj
kapustu aj pečany bandurki gu kapuscä. U šträdu
bobälki i fasuľu podbitu. U štvártok posypany ban-
durki s kapustu i čir. U p'ätog lokšu aj fasuľu za-
prav'änu. U sobotu zámešku i bandurki pečany zo sy-
rovu kapustu. A na zápuški uš priňešli pou kila
cukfu, bo se varilo kávi aj buxty, mäso, bo se volali
kumotry na hoscinu.

Hanady mi byla u várošu

Hanady (vtedy) mi byla u várošu, ta mi kupila
plätno na fartux aj podboj (šyci) na kabät. Dala mi
ho švekrä, oby sebe ušyli, aľa švekra mi deli nazat,
ža to pre ňix švätly na fartux, žaby mi sebe ušyla.

Jag dakedy išli xlopi do Ameriki

Jag dakedy išli xlopi do Ameriki a na moscä stäli
šandäřä, ta ulapili jadnoho xlopa za ruki. Voňi du-
mali ža ho ulapä, aľa vón skočou do vody a ľam
gubaňa ostala šandäřom u rukou. Vecka vyšou z vody
von a ucig do Ameriki, ta tag jim prejšou čez rozum.

Jak sova sträpotala do komina

Ráz mac spali a ľam ráz dolou kominom soška
sträpotalo a tag zvreščalo jag žecina-vä, vä- a mac
dumali ža daxto žecinu truciu dolou kominom.
Zyždu s posceli a kukaju do prikľatu, a to byla sova.
Mac xopilí a vyrucili von, aľa doker mac vyšli na
poscíl, sova už vrešči u prikľecä, bo u komiňa bylo
mäso, ta vona išla za mäsom. Maž ju xopilí, aľa vona
jix ukušila za paľec a voňi jak se rozjedli, ta ju
trucili až do jabloňi a väcej ňeprišla.

Jag mä ňešli u kobeli (tanistra) kohuta na vešeli

Jag mä išli do Trebíšova na vešeli, ta mä nešli
u kobeli kohuta. A jádan šougor, taki paňskejšy,

pováda, že vón nejžä zo žobrákomä na vešeli s ko-
beľomä, vón se vraci domou nazat. Aľa vón sä ne-
vračiu, aľa prišou z nami na vešeli.

*

Vyšný Hrušov

Rozprával Michal Andrejčík, 84-ročný. Narodil sa
a býva vo Vyšnom Hrušove. Artikuluje dobre. Zapí-
sané vo V. Hrušove 29. marca 1956.

Rič volku na ňepraudočku

Dvomi se ras pravocilí. Ta ten co ňimäu praudu,
vybräu se gu succovej žeňe a kupiu jej bundu, žeby
zrobila u muža svojoho jomu protekciju. Žeby vón
pravo vyhräu a ñe häuten druhí. A häuten druhí
so mäu praudu, ta kupiu fiškárišoi voly soby vón na
tym byu, žeby vyhräu. A tak so vón zrobü. Kec
prišli na sut, ta právo vyhräu häuten so kupiu
succovej žeňe bundu a ten co kupiu vola, ta pre-
hräu. A ten co däu fiškárišoi vola, ta huari: „Rič
volku na ňepraudočku.“ — A fiškáriš se ozväu, ta
huari: „Ňemöže ričec, bo mu bunda pysok zapxala.“

*

Udavské

Rozprával Andrej Brudňák, 59-ročný, roľník. Za-
písané v Udavskom 2. apríla 1956.

Veľopoľski otpust

Posli mä do Veľopoľa na otpust. Ta mi z otpustu
jeg obyčejňe u paropkox, posli mä do kárčmy. Želi
mä sebe liter päľenki, sedli mä sebe za stól
a počeli mä pic päľenku. Na to prišli Lubiscy, ta
kričeli: „Udaučeňe, domou!“ Ta mi hutoreli že čom?
A voňi, jeden ž ñix lem motyku xopiu s plota a už
takoj do bitki. Kež mä višeli, že voňi nas xcu bic,
ta mä se zabrali a išli mä häť. Jeg višeli, že ižim
häť, ta voňi za nami. Kež voňi išli za nami, tedy
mi povylamovali koly, aľa i tag mä mušeli ucekac,
bo voňi byli zo štiriox valálox a mi lem ošem. Jeg
mivišeli na lukou, že teľo národa se dryľa za nami,
ta mä zostali stac. Tam buu i jeden šañec co za ñim
išla voda a mi pri tym šancu se sparli. Ta mi teľo
povešiu, že ďalej aňi krok. Bo kec pójšim do ľesa,
kotroho nas ulapia, ta nas pozabijeju. Postavali mä
sebe tak po štiri kroki jeden od druhoho, ta mi teľo
povešiu, že kec skriču ľhac, ta šycke tam do vody
do šancu. Už mi buu prihotoveny. Mäu mi štiri ruč-
ny granaty pot košuľu za pasom, ta mi vycax košuľu
a mi se rixtoväu či skorej prijdu. Jeg višeli tam
Lubiscy, že ñečekame, ta povedeli nam tak: „Ta

ñebojice se?“ A ja jim teľo povešiu: že lem ďale.
Ta doraz buže guľaš. Ta voňi se pyteli, že jeki
guľaš? Ta mä jim povešili, že z vás. Ta voňi se
približyli daz dvanac kroki gu nam, ta mali dluhe
nože, ta zo zlosci do žemi ž ñimi bili. Ta mi jim teľo
povešeli, že ñe do žemi, aľa do nás. A toty zo zadu
lem kričeli: „Lem biž Udaučeňou, lem bic!“ Ta aľa
se baľi gu nam prijsc. Ja už buu prihotoveny, gra-
nad u rukoi, lem odisciž mi ho mäu a na ñix. Kež
višeli, ta teľo povešeli: počmä häť. Je tedy povešiu
tomu Maťášoi Lubiskomu, že ñej sebe zapameta ve-
ľopoľski otpust. Ta coby znäu, že kedy buu otpust,
bo za töt se bušim raxovac druhiraz. A takoi mi dal
bóx, že vón na ponželok prišou do Udauskoho
do fabriki zo žydom na doški. Kež ho kamaracy zba-
čili že prišou, ta doraz mi deli znace, že Maťáš Lu-
biski tu. Ta takoj mi pošou gu ñomu a podäu mi mu
ruku. Ta mi se ho opytäu, či mä poznä. Ta mi huto-
riu: ta čom bym ñepoznäu. A jek povešiu, že mä
poznä, ta mi se ho opytäu, že či zna kedy buu u Ve-
ľopoľu otpust, ta mi povedäu, že čera buu otpust.
Jeg mi povešiu, že čera buu otpust, ta mi zäu jednu
latu, ta mi xopiu ju do ruk, ta to bula vyplacanka.
Ta mi ho poriadňe vyplaciu. A teľo mi povešiu, že
ñe čera buu otpust, aľa ñeš u Udauskim, u fabrikoí.
Vecka pribix ten žyd zoz majiteľom fabriki, ta ho
lem odejmuľi, bo bym mu šycke kosci polámäu. Tag
byla tam otplacanka za veľopoľski otpust.

Hrobár

Ból mi pri hudáku v Budapesce. Tu xožilo vojsko
a ji civilä a buli aj dva kamarátky z Budapeštu. Jed-
nake šaty nošili i jednake láncki sebe pokupili na
šyje a deli sebe na láncki povybijec šerca a ji mena.
Tag ñeodluha jedná ž ñix umarla. A druhä zostala.
Vecka tota, ny, kamarátka co zostala, ta kamarát-
kou lánckou na hrobárovi žiucoi poznala. Ta jej hu-
torela: „Ty taki máš lánckou pitny jeg i ja, ta že sí
ho kupila. Ta tu, povešela, že tu u sklěpe. A veckaľ
ju tamta pytala, žeby ukazala či to taki pitny jeg
jej. A to vona lem xcela opatrec či jest na tym
šercu na druhim boku meno. Jeg uvišela toto meno,
ta tu povešela, že to taki pitny jeg i mój. Vecka se
zabrala gu kamarátkovym rodyčom a povešela, že
Maričin lánckou višela na hrobárovi žiucoi... Ta ro-
dyče povešeli teľo, že jek to môže buc, kež voňi ju
s tym lánckom poxovali. Ta voňi jej povešeli, že to
ñeprauda, aľa vona jim povešela že višela monogram.
Tag vec pošou tej umartej ocec gu policiju a oznä-
mäu, žeby ho vyšetrili. Tak policija dala zavolac ka-
marátku, či dopraudy ten lánckou buu jej kamarátky.
A vona povešela že hej, bo naraz ho kupili a naras
sebe deli monogramy vybic. Ta tedy policija zavo-
lala hrobárovi žiucoi a ji tej umartej kamarátku.
Ta tedy odobrali od jednej i od druhej lánckou a se
pyteli, že jake ma tam vybity litery na láncku. (To
byli dva litery, aľa jeke, ta to už ñeznam.) Aľa litery

še ňezdaŕi. A tag vec policija poŕla do hrobár'ä. Hrobár poveŕiu, že vón kupiu tót láncoĸ. Ta hutoria: Keč sí kupiu, ta čiĵo to meno na ňim? — Vecka žela policija hrobárä, ta ho zavarŕi. Jeg ho zavarŕi, ta komisija otvorila hröp. Jeg otvorilŕi, ta ŕem prázna truna byla. Ta vec privedŕi hrobárä, žeby poveŕiu, že ŕe z ňej umarta ŕiuĸa. Ta na toto hrobár ňeznáu poveŕeŕ ňiĸ. Aŕe voŕi viŕeli že u tym coŕkaŕ jest a začeli otvŕrac i druhe hroby. Daz dvaceŕ ix otvorili. A jeg viŕeli, že ŕycke hroby prázny, už zaxoŕilŕi inakŕy zox hrobárom. Ta ŕe muŕiu priznaŕ na ŕycko. Ta zox mertvolami kármiu ŕviŕe. A jedny ŕaty už máu popredany a druhé máu na pöŕe. Vecka ho želi na sut. Ta mu delŕ ŕtrandžox.

Adidovce

Rozprávala Anna Sakalová, 94-roĸná. Artikuluje dobre. Má vŕetky zuby. Je trochu nahluĸlá. Zapísané 28. marca 1956 v Adidovciach.

Ŧigda mi dobre ŕebylo.

Ŧigda mi dobre ŕebylo. Oddalam ŕe a muž mi umár. Ta to staromu žyvot už čeŕki. Mŕe ŕe figŕou ŕexcelo, bo já služyla, starelä ŕe jeg mám u gazdy robic. ŕem u gazdox mi služyla. Na jeŕeŕ mi na plácox domou bandurki noŕila. A bandurki mi saŕila u pánoi za ŕtvárty ŕor. A ŕeŕkaŕ ŕit xto poŕaŕic naŕpolly a já za ŕtvárty saŕila. To žyvod mi byu čäŕki. Iŕe ŕa dasco. Pot ŕviŕskim na teliŕkoŕ mi vožila bandurki do piuŕnice. A ŕež do teliŕ rokox mi ŕe dobyla: do ŕäveŕäŕat ŕtirox. Dakedy mi kravy i voly pohna-

la. Na lukou mi ŕtiri voly hoŕila. Dvanaŕ mi roki mi bylo, ta do Rounoho mi poŕla služyc. To já už i pozabyvalä jeg bulo. Ŧeznam už ŕytĸo. I do vároŕa mi xoŕila. Želam na pláca koreŕ ousa a za zlatouĸu mi ho predala. A to na peŕo, a to tam i nazad, ŕem mi ŕe do boĸkorkox obula. Aŕe to tyž ŕem take boĸkorki mi mala so byŕi na jednu nohu dva. Tag mi ŕe hodovala i tag mi žyla. A ŕeŕkaŕ so?

Vyhodovalŕi mä jedenac kurox, ta ŕytĸi jeŕtrap poĵit. Z jadanac ŕycki ŕeŕec prepadŕi. Iŕou motoŕ, ta dva rozrezäu. Ta do tižŕia tri poŕli. Jedna ŕe i zmarzla. A vajca ŕit. A ŕiuĸe so mu dvanaŕ roki, ta ŕima mu maŕ aŕi vajiĸo upražyc soby žedlo.

Ej, božä, božä, ta to vono take ŕegiŕa.

Tato panoĸku čeŕki byu mój žyvot. I bidu ŕiuĸu vybilam a mŕe ŕe ŕigdal' figŕox ŕexcelo. Ŧigŕi mi ŕexoŕila, ŕem ŕe dagŕi ŕĸupila, ta mi plakala. ŕäci ŕe bavilŕi a ja pozdumuvalä ŕvój žyvot čeŕki, ta mi plakala. Mój oĸäŕ umár na ŕancu, bo koŕera byla. Ta to mŕe roŕkož byla? Oŕtalŕi m'ä od occa. A maŕ ŕeboŕĸička plakala so buŕe z nami robic. Od naroŕeŕa mi ŕebylo dobre. Oj, ŕebylo, ŕebylo. A ŕeŕkaŕ so to božä ŕuŕom žyc. Dakedy čeŕko ŕe žylo. A ŕeraz zo ŕyckoho mi ŕebe ŕem zaŕpŕivalä:

Božä mój, božä mój,
zmluj ŕe na do mnu,
porounaj, porounaj,
čärnu žem podo mnu.

Ŧetaj ju porounaj
bym po ŕej xoŕila,
ŕem tag ju porounaj
obym u ŕej hŕila.